

Nulägesbeskrivning av Södermanlands landsbygd

Underlag till handlingsplan för
landsbygdsprogrammet 2014-2020

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Titel: Nulägesbeskrivning av Södermanlands landsbygd
Utgiven av: Länsstyrelsen i Södermanlands län
Utgivningsår: 2013
Omslagsfoto: Vy från Blacksta, Flens kommun. Fotograf Monika Gustafsson
Huvudsekreterare: Ulrika Roos
Projektgrupp: Ulrika Lundberg, Christina Petersson, Peter Eklund, Maria Gustavsson, Per Gustafsson, Erik Hjortsberg, Mirjam Nestor, Kaj Hellner, Jimmy Blom, David Bruun, Jan Petersson, Irene Karlsson Elfgren, Åsa Kuhlau och Jon Wessling
Diariennr: 600-2487-2013
Rapportnr: 2013:18
ISSN-nr: 1400-0792

Rapporten finns på: www.lansstyrelsen.se/sodermanland/publikationer

Eller kan beställas hos
Länsstyrelsen i Södermanlands län
611 86 Nyköping
Tel: 0155-26 40 00

Innehållsförteckning

1	Sammanfattning.....	5
2	Inledning.....	5
3	Metod.....	5
4	Landskapet.....	5
4.1	Landsbygdsdefinition	6
4.2	Naturvärden	7
4.3	Kulturvärden.....	9
4.4	Vilt och viltförvaltning	11
5	Länets kommuner	12
6	Befolkning	13
6.1	Befolkning på landsbygden (orter < 10 000 invånare)	14
6.2	Åldersstruktur	15
6.3	Befolkning med utländsk bakgrund.....	17
6.4	Folkhälsa.....	18
6.5	Bostadsbyggande	18
6.6	Utbildning.....	19
7	Sysselsättning och företagande.....	19
7.1	Företagande	21
7.2	Jordbruk.....	23
7.3	Fiske.....	30
7.4	Livsmedelsförädling	31
7.5	Turism och besöksnäring.....	32
7.6	Skogsbruk	32
8	Föreningsliv och lokal utveckling	34
9	Service och infrastruktur.....	35
9.1	Kommersiell och offentlig service.....	35
9.2	Bredband.....	36
10	Miljösituation.....	37
10.1	Sammanfattning av miljömålsbedömning 2012	37
10.2	Landmiljö – åtgärdsbehov	38
10.3	Vatten – åtgärdsbehov	39
10.4	Klimat och energi	40
11	Stöd till landsbygden 2007-2013.....	45
11.1	Företagsstöd.....	48

11.2	Projektstöd	50
11.3	Miljöersättningar.....	52
11.4	Utvald miljö.....	53

1 Sammanfattning

Södermanland har ett attraktivt landskap med höga natur- och kulturvärden. Fastigheterna karaktäriseras av stora sammanhållna egendomar. Befolkningen på den rena landsbygden och i de större orterna ökar, på landsbygden till stor del genom omvandling av fritidshus till permanentboenden. Utbildningsnivån är relativt låg, och arbetslösheten relativt hög. Östra delen av länet har de senaste åren haft en mer positiv utveckling än västra delen när det gäller befolkning och sysselsättning. Sysselsättningen på landsbygden i stort har ökat, liksom sysselsättningen inom jord- och skogsbruk. Allt färre lantbruksföretag har djurhållning, mjölk- och nötköttproduktionen minskar medan fårnäringen ökar. Livsmedelsförädlingen har tillsammans med besöksnäringen potential att växa. Det finns också potential för förnybar energi i länet, särskilt inom vindkraft, bioenergi och sol. Bredbandsutbyggnaden i länet har tagit fart, men de större kommunerna ligger före de mindre. Länet har stora viltstammar och ett bra fritidsfiske. Tillgången på fisk för yrkesfisket är god i sjöarna men sämre efter kusten. Länets skogsmark har god produktionsförmåga och virkesförrådet är högt. Övergödningen är ett av de allvarligaste miljöproblemen i länet, och för de många hotade arterna blir situationen allt sämre.

2 Inledning

Nya landsbygdsprogrammet 2014-2020 har som övergripande nationellt mål en smart och hållbar tillväxt för alla. Landsbygdsprogrammet är nationellt och skrivs av Jordbruksverket. Som komplement till programmet skriver varje län en regional handlingsplan, med mål och prioriteringar för programperioden. Denna nulägesbeskrivning av Södermanlands län är ett underlag till handlingsplanen och en hjälp att identifiera regionala behov på landsbygden. Den ska bidra till en smart och hållbar tillväxt och en positiv utveckling av Södermanland.

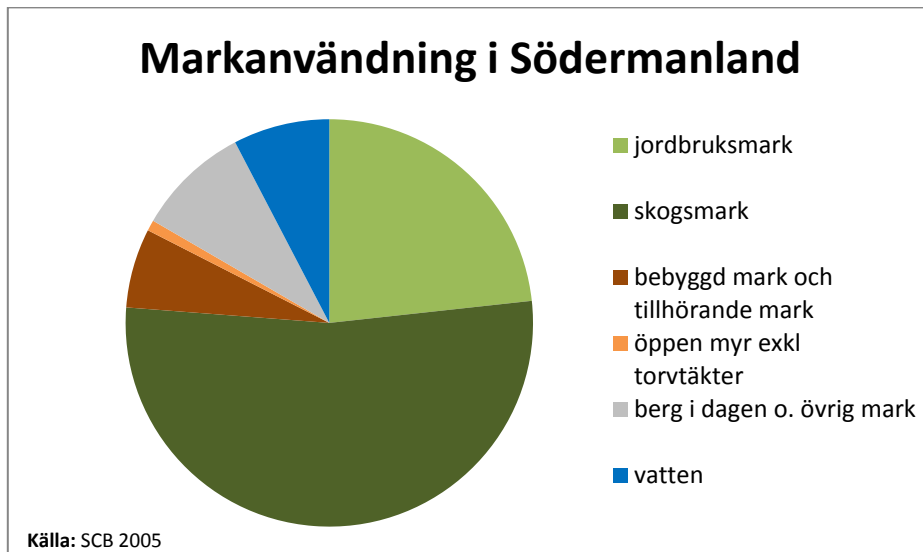
3 Metod

Underlag till nulägesbeskrivningen är dels statistik och fakta, och dels befintlig kunskap på Länsstyrelsen. En stor del av statistiken som använts kommer från Statistiska centralbyrån (SCB) och Jordbruksverket. Landsbygdsenheten är ansvarig för rapporten, men natur- och miljöenheten samt samhällsbyggnadsenheten har också deltagit i arbetet.

4 Landskapet

Södermanland karaktäriseras av det varierade landskapet, ett låglänt mosaiklandskap med omväxlande skog, sjö och odlingsmark. Södermanland har många sjöar samt en stor och relativt oexploaterad skärgård. Utmärkande är också de många spåren och lämningarna av tidig mänsklig verksamhet. Grovt kan man dela in länet i fem områden: skärgården, Kolmårdens barrskogsområde, den centrala sjöplatån, Mälarmårdens barrskogsområde och Mälar-Hjälmarbygden. Ortsstrukturen i Södermanland avviker från de flesta omgivande län, då det inte finns någon "centralort" i länet utan istället många

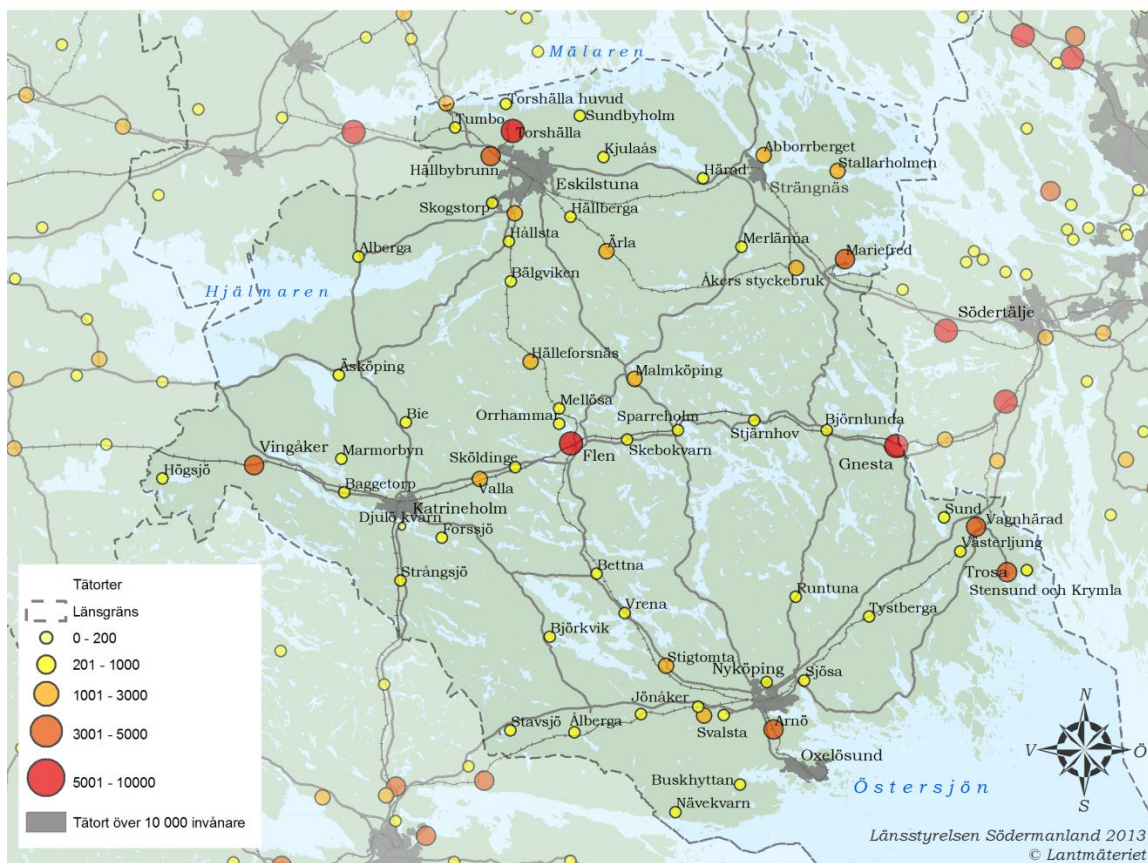
medelstora och små orter.

4.1 Landsbygdsdefinition

Det finns många olika definitioner på vad som är landsbygd. Glesbygdsverket har sedan 1950-talet definierat landsbygd som det som ligger utanför orter med minst 3 000 invånare. Sedan dess har landsbygdsbefolkningen i Södermanland minskat från cirka 70 till 50 procent. Glesbygdsverket skiljer också på glesbygd och tätortsnära landsbygd beroende på avstånd till tätort. Statistiska centralbyrån avgränsar landsbygd som det som ligger utanför orter med minst 200 invånare. OECD kategoriserar hela kommuner efter befolkningstäthet, och på samma sätt har Jordbruksverket delat in kommunerna som storstadsområde, stadsområde, landsbygd och gles landsbygd i sin publikation Allt om landet. Allt om landet är underlag till arbetet inför nya landsbygdsprogrammet. Enligt OECD:s definition klassas hela Sverige utom Stockholm och Skåne län som landsbygd.

I landsbygdsprogrammet 2007-2013 definierade Länsstyrelsen landsbygd som det som ligger utanför orter med minst 3 000 invånare. Orter på landsbygden i Södermanland med 3 000-5 000 invånare är Vagnhärad, Vingåker och Mariefred. Orter med 5 000-10 000 invånare är Trosa, Gnesta och Flen. Orter med 1 000-3 000 invånare är Åkers styckebruk, Malmköping, Stigtomta, Stallarholmen, Hälleforsnäs, Valla och Årila.

Figur 1 Översiktskarta som visar folkmängden för tätorterna i Södermanland

4.2 Naturvärden

4.2.1 Skogslandskapet

Skogslandskapet är den landskapstyp som hyser flest rödlistade arter. Detta beror på att skogen under lång tid har brukats så att endast mindre delar av skogslandskapet påminner om ett naturligt tillstånd. Många av skogsarternas livsmiljöer påverkas negativt av avverkningar, olika skogsbruksåtgärder och även förtätning av skogen och trädslagsförändringar.

Den omväxlande topografin i länet avspeglar sig i vegetation och djurliv. Landskapet är fullt av småbiotoper av stor vikt för den biologiska mångfalden. Förekomsten av ädellövskog och öppna ekhagar är betydelsefull för en rad arter knutna till gamla, grova lövträd. Det varierande landskapet avspeglar sig också i de skogliga värdekärnorna som till stor del ligger jämnt spritt över länet.

I övergången mellan skogs- och odlingslandskapet finns stora natur- och kulturmiljövärden. Mosaiker av denna typ mellan trädbärande fodermarker och lövskogar är vanligt förekommande i länet. Ädellövskogsmarker som hävdas genom bete eller slåtter och som får ett formellt skydd kan inte inräknas i arealmålet för Levande skogar. Mosaiker av slutna lövskogar, välutvecklade brynmiljöer, ädellövskogsmarker och solöppna gräsmarker har ett så stort biologiskt bevarandevärde att de ändå har hög prioritet inom skyddsarbetet.

Trots att det under de senaste åren har genomförts betydande insatser för att skydda skogarna i länet är stora arealer värdefulla skogar fortfarande

oskyddade. Högproduktiva skogar, ädellövskogar, kalkbarrskogar, sandbarrskogar och skärgårdsskogar är några av de skogstyper som har särskilt hög prioritet att skydda framöver. I Strategin för formellt skydd av skog i Södermanlands län (Länsstyrelsens rapport, Nr 2006:7) pekas speciellt värdefulla skogstrakter ut (värdestrakter) där skyddsarbetet prioriteras, exempelvis Centrala Södermanlands sjölandskap med sina värdefulla ädellövskogar, ädellövskogmarker och solöppna gräsmarker. Inom arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter har åtgärder genomförts för att öka mängden död ved, vilket är en bristvara i dagens skogslandskap.

4.2.2 Odlingslandskapet

Odlingslandskapet är, näst efter skogslandskapet, den landskapstyp som hyser flest rödlistade arter. Detta beror på att odlingslandskapet genomgått mycket stora förändringar; upphört brukande, ändrade brukningsformer och ändrade brukningssätt.

EU-stöden har en stor betydelse för utvecklingen av odlingskapet och har sannolikt bidragit till att bromsa förlusten av värdefulla betes- och slåttermarker. Under senare år har det dock införts regler för hur många träd, buskar, impediment och svårtillgängliga partier som får finnas i en betesmark för att stöd ska kunna erhållas. Hårda röjningar och avverkningar i syfte att uppfylla kraven till ersättning har i en del fall resulterat i förlust av skyddsvärda träd och miljöer. Detta kan vara negativt för arter knutna till betesmarkerna.

God hänsyn till skyddsvärda träd genom friställning, kvarlämnande av döda och skadade träd samt lämplig hävd i marker med värdefulla träd är viktiga åtgärder för att gynna de ädellövträd som är särskilt viktiga för många arter.

4.2.3 Våtmarker

Många hotade arter är knutna till våtmarker, särskilt till rikkärr, hävdade våtmarker och örtrika lövsumpskogar. Arterna har missgynnats av upphörd hävd och igenväxning och rätt skötsel och hävd behövs för att förbättra tillståndet för dessa arter.

Under senare år har några värdefulla våtmarker skyddats som naturreservat men mycket arbete återstår. Genom arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter har ett tiotal rikkärr inventerats och dessa ingår nu i ett program för skötsel.

4.2.4 Hotade arter i länet

Åtskilliga arter som finns med på rödlistan har i Södermanland populationer som behöver fortsatta insatser från naturvården. Hit hör läderbagge med sin starka koppling till ekmiljöer som det än så länge finns ganska mycket av i Södermanland, men som behöver fortsatta insatser från naturvård och landsbygdsprogram för att hålla den kvalitet som behövs för läderbaggen och för andra arter knutna till dem. Årligen frihuggs ett hundratal träd inom ramen för åtgärdsprogram för hotade arter. Landsbygdsprogrammets motsvarande åtgärder är mycket viktiga för att komplettera det arbetet. Bastardsvärmarna är en grupp fjärilar som finns företrädda med flera arter i Södermanland. De är beroende av fortsatt hävd, liksom gullvivefjäril, fältgentiana, och svartfläckig blåvinge för att nämna några av de arter som är knutna till det sörmländska odlingslandskapet. Fortsatt hävd av befintliga marker och restaurering av ytterligare mark är nödvändigt för att upprätthålla populationerna av dessa

arter.

Södermanland har tre kustavsnitt (Mälaren, Hjälmaren och Östersjön) med hävdade marker ute på öar utan fast landförbindelse. Här finns några av Södermanlands rika ädellövmiljöer, slåtterängar och naturbetesmarker där fortsatt hävd är nödvändig för att inte tappa de hotade arter som är knutna till dem.

Herrgårdarna med parker och ädellövplanteringar har påverkat Södermanland kraftigt och sätter fortfarande sin prägel också på de biologiska värdena i landskapet. Alla de arter som är kopplade till ädellövträden, till exempel läderbagge, har Södermanland ett särskilt ansvar för. Fortsatta insatser för dessa miljöer bör vara en viktig del i landsbygdsprogrammet. Alléernas, parkernas och kyrkogårdarnas träd och skötseln av dessa är också viktiga för de arter som är knutna till gamla träd och död ved.

I Södermanlands tallskogar kan man hitta höga naturvärden till exempel arterna raggbock och havsörn. Åtgärder som frihuggning och skapande av död ved gynnar naturvärdena i tallmiljöerna.

Länsstyrelsens erfarenhet är att det är mycket svårt att finna betesdjur till de hävdade marker som Länsstyrelsen själv förvaltar. Alla åtgärder inom landsbygdsprogrammet som underlättar djurhållning, betesdrift och djurtransporter är väldigt angelägna ur ett naturvårdsperspektiv.

4.3 Kulturvärden

Södermanland är ett landhöjningslandskap som kontinuerligt har förändrats sedan den senaste istiden. Landskapet har varit livsrum för och gett utkomst till människor i 10 000 år. Det finns åtskilliga lämningar av människors verksamhet, byggnader, parker och monument, såväl i odlingslandskapet och hagarna som längs stränderna och i skogen. Dessa fornlämningar, kulturlämningar, byggnadsminnen och kyrkor ska bevaras enligt kulturminneslagens bestämmelser eller miljöbalkens och skogsvårdslagens hänsynsregler. Detta för att kunna ingå även i framtidens livsmiljöer och upplevas av och förstås av kommande generationer. Den ofta välbevarade bebyggelsen på herrgårdar, torp och bondgårdar har mycket höga kulturhistoriska värden. Värdena består i att man här kan förstå hur ägandeförhållanden, kultur och försörjning kommit till uttryck i människors livsmiljöer (landskap, platser och byggnader). Man ges också möjlighet att anlägga perspektiv som anknyter till vår egen tid. Även den tekniska utvecklingen i jordbruket har avsatt spår i byggnadsbeståndet. Sammantaget ger kulturarvet tillgång till kunskap, konstupplevelser och inspiration. Tolkningsfälten är gränslösa vilket innebär att det värdesättande som omsätts i bevarande, bruk och utveckling och som påverkar dagens verksamheter ska bygga på vetenskapliga grunder och beprövad erfarenhet.

4.3.1 Fornlämningar i landskap under utveckling

Länet är ett av Sveriges rikaste områden med avseende på fornlämningar. Utmed sjöarna, vattendragen och havets stränder befolkades länet för cirka 10 000 år sedan. Tidigast av rörliga grupper som färdades på vattnen och som efterlämnat spår efter korvariga vistelser. Det handlar om blygsamma spår i form av de avslag som blivit över efter tillverkning av stenredskap; på platser som genom landhöjningen flyttats ända upp till 75 meter över nuvarande havsnivå. Dåtidens människor vistades ofta på välavgränsade sandiga

sluttningar med bergknallar som avgränsning. Idag ligger stenålderns platser ofta i skogsmark och kan tyckas otillgängliga, men med en terrängkarta till hjälp kan forntidens strandhugg upplevas på nytt.

För 6 000 år sedan gjordes de första försöken med djurhållning och jordbruk. Katrineholmsåsen och dess närområde har gjort länets första jordbrukare kända genom platser som Östra vrå och Mogetorp. Östra Vrå har genom den så kallade ”Vråkulturen” dessutom fått ge namn åt en specifik kulturyttring som förekommer i den här delen av mälardistriktet. I anslutning till fornlämningen finns idag vid Östra Vrå en besöksplats som innehåller en visualisering av stenåldersmiljön med byggnader och platser för olika verksamheter. Stenåldersboplatserna ligger idag såväl i skogsmark som i jordbruksmark och tätorter. Jakt och fiske spelade under de följande 2 000 åren fortfarande stor roll och det var först för 4 000 år sedan som jordbrukande och boskaphållning blev av avgörande betydelse som försörjning för delar av befolkningen. Det innebar också att bosättningarna blev mer varaktiga. I takt med landhöjningen förflyttades strandlinjen allt närmare dagens läge, nya arealer torrlades och för 1 000 år sedan låg havet omkring fem meter högre än idag. När befolkningen blivit mer bofast minskade beroendet av att bosätta sig nära stranden. Rösen och fornborgar på bergskrön samt gravfält och runstenar i anslutning till de bebyggda miljöerna och färdvägarna är karaktäristiska inslag från brons- respektive järnålder.

4.3.2 Herrgårdsskapskapet

Herrgårdarna är ett tydligt inslag i det Sörmländska landskapet. Många gods utgör välbevarade miljöer med alléer, ekhagar och parker, småindustrier, torp och patronatskyrkor. Flera av de här miljöerna är unika i internationell jämförelse, det gäller till exempel godset Ericsberg i Katrineholms kommun. I herrgårdsmiljöerna är risken för förfall störst för byggnader som inte längre används för sin ursprungliga funktion och som står oanvända. Det kan vara stora ekonomibyggnader, orangerier, växthus, tvättstugor, grindstugor, vilka alla är viktiga delar för förståelsen av helheten. Det fordrar ett stort engagemang från fastighetsägarna att underhålla dessa komplexa miljöer.

Nynäs slott i Nyköpings kommun som ägs av landstinget utgör en miljö med höga kulturhistoriska värden där människor idag kan uppleva såväl välbevarade herrgårdsbyggnader som utställningar om djurhållning, jordbruk och andra verksamheter knutna till närproduktion. Här finns café, butik, orangeri och köksträdgård samt tillgång till fornlämningar och skyddad natur i naturreservat.

4.3.3 Kyrkomiljöerna/ kyrkbyarna

Historiskt sett utgör religionsskiftet till kristendom en förändring som på flera sätt påverkat kulturlandskapet. Södermanland visar många exempel på detta, med övergivande av järnålderns gravfält som begravningsplatser och etablering av kyrkomiljöer med såväl byggnader som begravningsplatser. I kyrkomiljöerna förekommer förutom kyrkobyggnader till exempel församlingslokaler, magasin och bostäder. Skol- och förskoleverksamhet har i några fall etablerats i dessa miljöer vilka har potential för att brukas mer intensivt.

Kafjärdenområdet norr om Eskilstuna är en miljö som präglats av jordbrukande sedan järnåldern. Kulturmiljön omfattar kyrkor, herrgårdar, medeltida byar och fornlämningar. Området är en tillgång för såväl invånarna i

Eskilstuna kommun som turister utifrån. En av länets mer välkända fornlämningar, Sigurdsristningen ligger här, liksom flera kyrkor med bevarade inslag från 1100-talets romanska kyrkobyggnadstradition till exempel Sundby och Kjula. 1100-tals kyrkorna byggdes i sten men flera av dem antas ha haft föregångare från 100-talet i form av träkyrkor.

4.3.4 Det industrihistoriska arvet

Det sörmländska industriarvet på landsbygden är komplext och få studier eller inventeringar har gjorts. En intressant och kanske något förbisedd del av det regionala industrihistoriska arvet gäller de många olika typer av småindustrier som funnits, och i vissa fall fortfarande finns. Det gäller dels verksamheter i Södermanlands många småsamhällen som snickerier och möbelindustrier, dels småskalig industri i anslutning till jordbruksnäringarna som sågar, mejerier och tegelbruk. Många av dessa verksamheter är i Södermanland också viktiga delar av herrgårdsskapet.

En väsentlig del av det sörmländska industriarvet på landsbygden kretsar kring järn- och metallhantering, med rötter i medeltiden med Tuna och Åkers bergslag som främsta exempel. Här finns gruvor och bruk, många av dem styckebruk. Just kanon- och annan vapentillverkning är en särpräglad del av den sörmländska industrihistorien. De flesta äldre styckebruken i landet har funnits i Södermanland. Denna verksamhet nådde sin kulmen under 1600-talet och spåren syns ännu i markerna i form av t ex kolbottnar, fördämningar och gruvhål. Den här tidiga bruksindustrin har resulterat i många stora egendomar, ofta med herrgårdar och bevarade industrilämningar i Södermanland. I landskapet finns också rikligt med lämningar efter stenindustri. Granit har brutits för byggnadssten, kalkförekomster har förädlats till byggnadsmaterial såsom kalkbruk eller cement, till industriprocesser såsom stål- och pappersindustrin eller för jordförbättring. I kanten av Kolmården och i trakterna väst och sydväst om Katrineholm, kunde kalkberget med hjälp av modernare tekniker nyttjas för brytning av hela marmorblock.

4.3.5 Skärgården

I den levande skärgårdens kulturarv ingår en livskraftig fiskerinäring och småskaligt jord och skogsbruk. Sedan medeltiden har skärgården varit delad mellan olika gods längs med kusten. Jorden har brukats av arrendebönder och torpare som fiskat till husbehov. I Trosa och Nyköping fanns skärborgare som hade fiskerätt på vissa platser. Dessa ägoförhållanden har motverkat ägosplittring och bebyggelsen präglas därför långt fram i tiden av enstaka godsbildningar med underliggande gårdar och torp. Huvuddelen av det äldre byggnadsbeståndet i skärgården är från sekelskiftet 1900 med inslag av äldre bebyggelseämnen från främst 1700- och 1800-talen.

4.4 Vilt och viltförvaltning

Södermanland är känt för sina stora viltstammar. Här finns sex klövviltsarter (kronhjort, dovhjort, älg, rådjur, mufflon, vildsvin) varav flera ökar. Vildsvinsstammen har till exempel ökat stadigt i flera år. Av de stora rovdjuren finns en liten lodjursstam och fåtaliga observationer av kungsörn.

Länsstyrelsen genomförde våren 2013 i samarbete med viltförvaltningsdelegationen en enkätundersökning angående länets klövviltstammar som riktades mot älgförvaltningsgrupperna. Enkäten ställde frågor om upplevt klövviltskadeläge samt om stammarnas uppskattade utbredning. Resultatet av enkäten visar att förekomsten av rådjur, älg, vildsvin,

kronhjort och dovhjort täcker större delen av länet och att några av dessa arter förekommer i mycket höga koncentrationer på många håll. Mufflon förekommer på vissa lokaler i länet. Alla arter har inte exakt samma ekologiska nisch utan väljer olika födokällor i viss mån. I de områden där några av dessa samverkar kan dock viltskadeläget inom jord- och skogsbruk innebära kännbara ekonomiska förluster för enskilda brukare. Det framgick av enkätens utfall att vildsvin och dovhjort upplevs göra skada i gröda men i låg utsträckning i skog. Vidare att älg och mufflon upplevs göra skada främst i skog. Kronhjort upplevs göra skada i både skog och gröda. Rådjursstammen, vars viltskador i dagsläget upplevs helt hanterbara, vill åtta av nio områden öka. En annan tydlig trend är att sex av områdena vill reducera vildsvinsstammen. Gällande älg, kron- och dovhjort varierar önskningarna om viltstammarnas tillväxt eller reducering inom länet.

Länsstyrelsen bedömer att länets viltförvaltning står inför en reform vad gäller organisation och metoder. Såväl inom länets gränser som i övriga delarna av södra Sverige förs en allt hetare diskussion kring viltets skadeverkningar. I övriga län främst om vildsvin men i Södermanland även om dovhjort och kronhjort. För att minska viltskadorna kommer det framöver att krävas en bättre organiserad lokal förvaltning och/eller en sänkning av stammarna.

Södermanland gränsar till de områden där det idag finns fasta revir av varg. Det innebär att vi när som helst kan ha en vargetablering i länet, samtidigt som vi i stora delar har hög tamdjurstäthet. Vandringsvargar har passerat genom länet och ett 20-tal angrepp på tamdjur har inträffat sedan 2001.

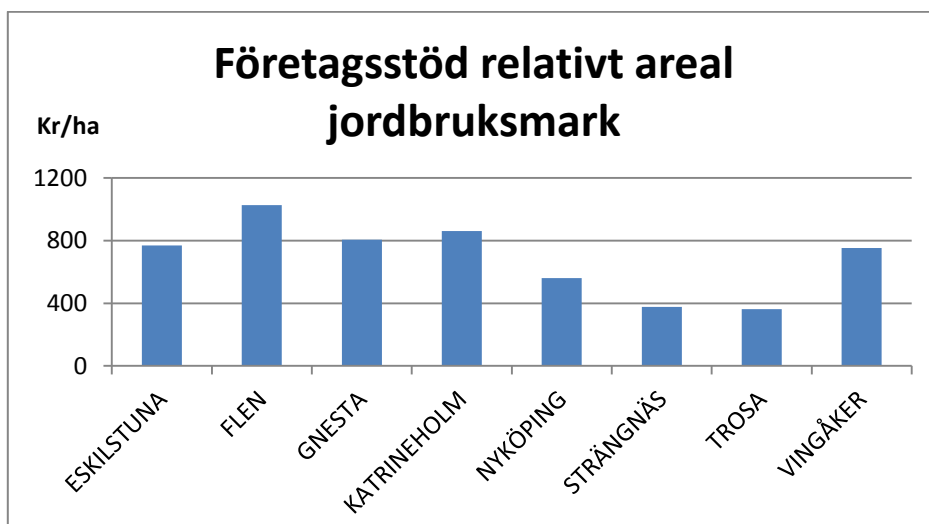
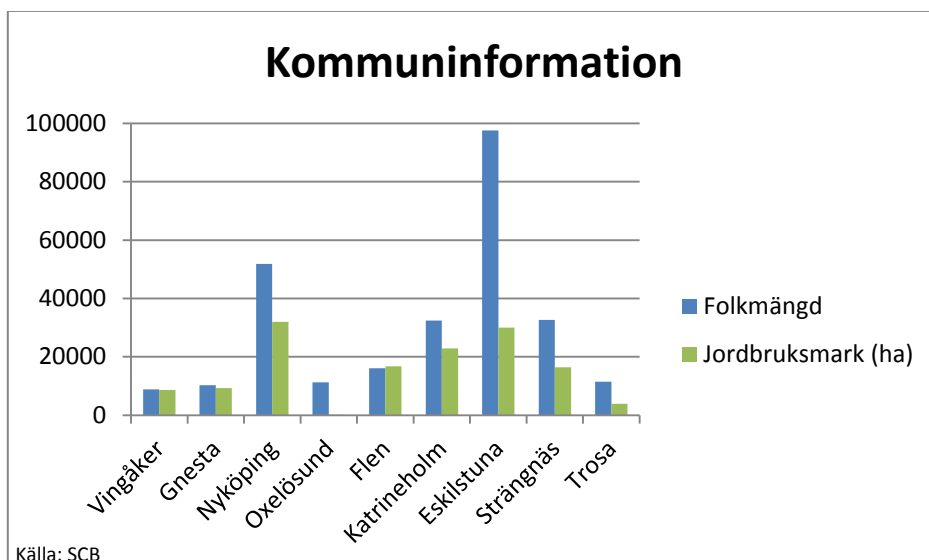
Skarven har visat på något vikande siffror nationellt sett, eventuellt gäller detta även i Södermanland varför Länsstyrelsen har börjat hålla igen något på tilldelade fåglar och ägg i besluten om skyddsjakt.

5 Länets kommuner

Eftersom det finns olika förutsättningar i olika delar av länet finns det anledning att göra en jämförelse mellan länets kommuner. Under en längre tid har den östra delen av länet haft en mera positiv utveckling, som kan förklaras av närheten till arbetsmarknadsområdet Stockholm. Övriga länet, och särskilt den västra delen, har inte haft samma positiva utveckling.

Ortsutveckling av de mindre orterna är en viktig fråga i hela länet, som också är omnämnt i några av kommunernas översiktsplaner. De större kommunerna, Nyköping och Eskilstuna, har också separata aktuella dokument för landsbygdsutveckling.

Eskilstuna och Nyköping är de största kommunerna i länet sett till folkmängd, men sett till areal jordbruksmark så är även Katrineholm, Strängnäs och Flen stora kommuner. Sett till jordbruksmark per kommuninvånare så har Flen mest jordbruksmark. Av de företagsstöd som betalats ut under landsbygdsprogrammet 2007-2013 är också Flen den kommun som fått mest företagsstöd per ha jordbruksmark. Trosa och Strängnäs är de kommuner som fått minst företagsstöd relativt arealen jordbruksmark.

Figur 2 Utbetalda företagsstöd i länet fram till 2012.

6 Befolkning

Totalt sett ökar Södermanlands befolkning. Länet är ett av de fem mest attraktiva i landet, och befolkningen ökar relativt sett mest. Sju av nio kommuner i länet har haft en positiv befolkningsökning sedan 2007. Befolkningsökningen sker främst av två skäl:

- Södermanland är ett av de län som tar emot mest nyanlända flyktingar. Dubbelt så många relativt sett som Stockholms län, Skåne och riket i stort.
- Södermanland är det enda län som har en större inflyttning än utflyttning från/till Stockholm. Det är endast i åldergruppen 20-29 år som fler flyttar till än från Stockholm.

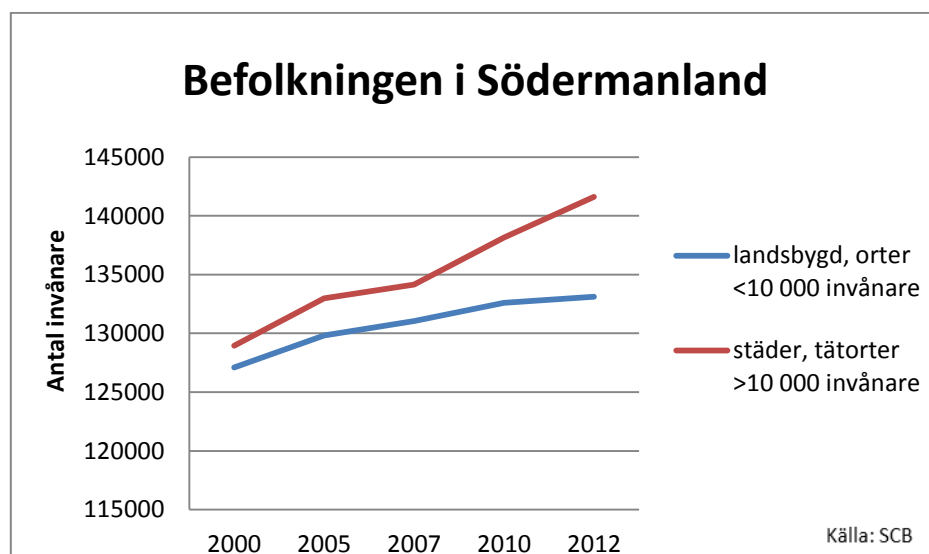
Tabell 1 Befolkningsförändring i Södermanland

	2007	20130630	Förändring 2007 - 2013	
			antal	procent
Södermanland	263 099	276 413	13 314	5,1 %
Eskilstuna	92 250	99 526	7 276	7,9 %
Flen	16 222	16 092	-130	-0,8 %
Gnesta	9 981	10 457	476	4,8 %
Katrineholm	32 029	32 771	742	2,3 %
Nyköping	50 191	52 692	2 501	5,0 %
Oxelösund	11 111	11 276	165	1,5 %
Strängnäs	31 152	33 190	2 038	6,5 %
Trosa	10 951	11 605	654	6,0 %
Vingåker	9 212	8 804	-408	-4,4 %

Befolkningsökningen ser olika ut i olika delar av länet.

- I kommunerna närmast Stockholm (Strängnäs, Trosa och Gnesta) ökar befolkningen både på landsbygden och i små såväl som stora orter.
- I Nyköping, Eskilstuna och Katrineholms kommuner är det främst i centralorterna befolkningen ökar, tillsammans med orter och landsbygd som ligger nära centralorten.
- De två kommuner som minskar sin befolkning, Vingåker och Flen, ligger i den västra delen av länet. Minskningen sker i Vingåkers fall i såväl centralorten som resten av kommunen. I Flen har centralorten haft en knapp positiv utveckling.

6.1 Befolkning på landsbygden (orter < 10 000 invånare)

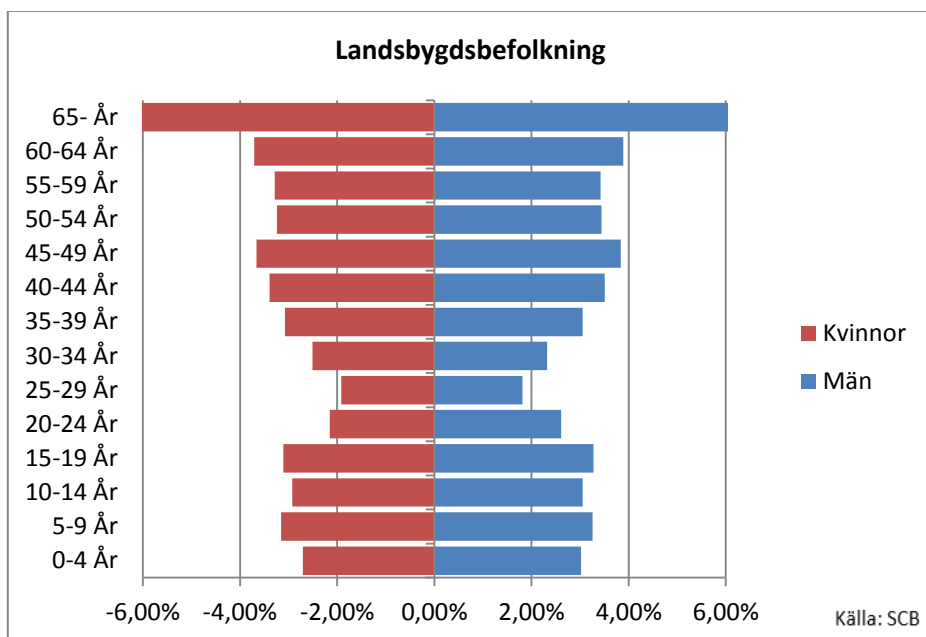
48 procent av länets befolkning bor på landsbygden. Andelen män är något högre än kvinnor, 50,8 procent att jämföra med 49,9 procent män i riket. Mellan 2000 och 2012 har befolkningen ökat både på landsbygden och i orter över 10 000 invånare (större tätorter). Södermanland är ett av få län i landet där befolkningen ökar på landsbygden. Samtidigt ökar de större tätorterna ännu mer och följer den allmänna trenden om ökad urbanisering. 2000-2012 har landsbygden ökat med 4,7 procent och större tätorter med 9,8 procent. Det är främst utanför tätorterna och i de största tätorterna som befolkningstillväxten sker. I de minsta tätorterna upptill 2 000 invånare har befolkningen minskat sedan 2007. På 90-talet bodde fler på Södermanlands landsbygd än i de större tätorterna, men idag bor cirka 3 procent fler människor i tätorterna.

Tabell 2: Södermanlands befolkningsförändring 2007 – 2013

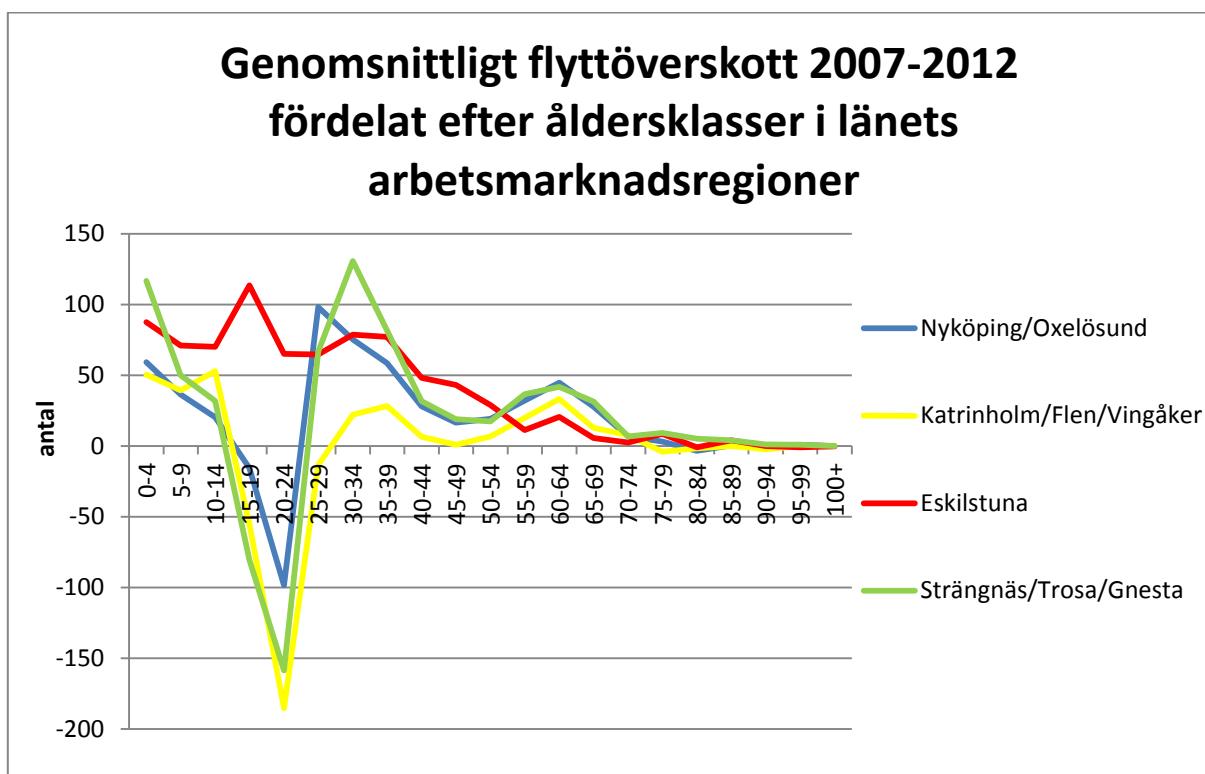
	2007	2013	förändring i %
Ren landsbygd	50587	53415	+5,5 %
Småorter 200–1 999	32452	31972	-1,4 %
2 000 – 9 999	48721	50737	+2,0
10 000 <	131339	140289	+6,8%
Länet	263099	276413	+5,1%

6.2 Åldersstruktur

Södermanland är ett av de län som totalt sett har en högre andel av befolkning över 55 år än riket i stort. 35 procent av befolkningen på landsbygden upptill 10 000 invånare är 55 år eller äldre, mot i städerna 33 procent. På den rena landsbygden och i våra småorter är hela 40 procent 55 år och äldre. I kommuner som Katrineholm, Nyköping och Vingåker är det ännu fler. En stor andel människor i dessa åldrar innebär ett kommande behov av service för kommunerna, liksom kommande pensionsavgångar. Utmärkande för åldersstrukturen på landsbygden är att andelen människor i åldrarna 20-35 år är låg, och allra lägst är andelen av 25-29-åringar.

När det gäller flyttmönster så är det främst människor mellan 30 – 40 år och över 55 år som flyttar till länet, medan människor i 20-årsåldern flyttar ut. Detta är inget unikt för Södermanland. Unga människor utbildar sig allt mer, vilket leder till en koncentration av dessa åldersgrupper till utbildningsorterna.

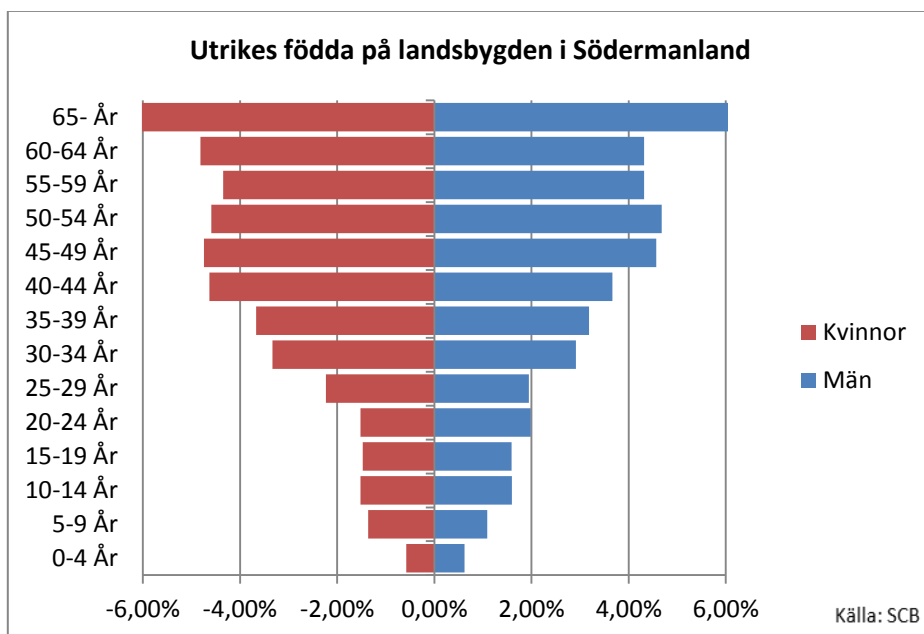

6.3 Befolkning med utländsk bakgrund

Södermanland har alltid varit ett av de län i landet som har haft en relativt stor andel befolkning med utländsk bakgrund. Under perioden 2007 – 2012 var drygt 50 procent av länets befolkningstillväxt inflyttade med utländsk bakgrund. Här varierar det dock stort mellan kommunerna. I Eskilstuna, Katrineholm, Flen och Vingåker är majoriteten av de som flyttar in av utländsk bakgrund. I Trosa, Strängnäs och Nyköping har större delen av de inflyttade svensk bakgrund. Denna inflyttning sker dock till stor del i kommunernas centralorter. Av Eskilstunas renodlade landsbygdsbefolkning upp till 1000 invånare är enbart 10 procent av utländsk bakgrund¹ mot inflyttningen för hela kommunen på 21 procent. Detta mönster går igen i alla kommunerna i Södermanland. Invånare med utländsk bakgrund finns ytterst begränsat på landsbygden. I Nyköping bor 23 procent av befolkningen på landsbygden och drygt åtta procent har utländsk bakgrund. Dessa kommer nästan enbart från Norden eller EU. I centralorten finns även stora grupper av nyanlända från Afrika och Asien. På landsbygden och i orter upptill 1 000 invånare så är drygt 6 procent av befolkningen född i ett annat land, och då främst i länder i övriga Norden. Mellan 2007 och 2012 har befolkningen med utländsk bakgrund på landsbygden ökat marginellt. Det kan bli ett problem vid generationsskiften, eftersom fyra av fem nyanställda under 2012 i vårt län hade utländsk bakgrund.

Det som utmärker befolkningen med utländsk bakgrund på landsbygden är att barn och ungdomar står för en ovanligt liten andel. Det är alltså färre barnfamiljer från utlandet som väljer att bo på landsbygden än invandrare med annan livssituation. Många av de med utländsk bakgrund som bor på landsbygden är personer som har varit länge i länet och har en relativt hög ålder. De nya invandrarna är i regel unga och kommer oftast från länder långt utanför Europa. Personer som kommer att finnas på arbetsmarknaden under lång tid.

¹ Def utländsk bakgrund född i annat land och där bägge föräldrarna födda i ett annat land

6.4 Folkhälsa

Ohälsotalen, längre sjukskrivningar än 14 dagar, har minskat kraftigt i Södermanland mellan 2007- 2012. Fortfarande har länet ett högre ohälsotal än riket. Ohälsotalen är tre gånger så höga på landsbygden som i städerna.

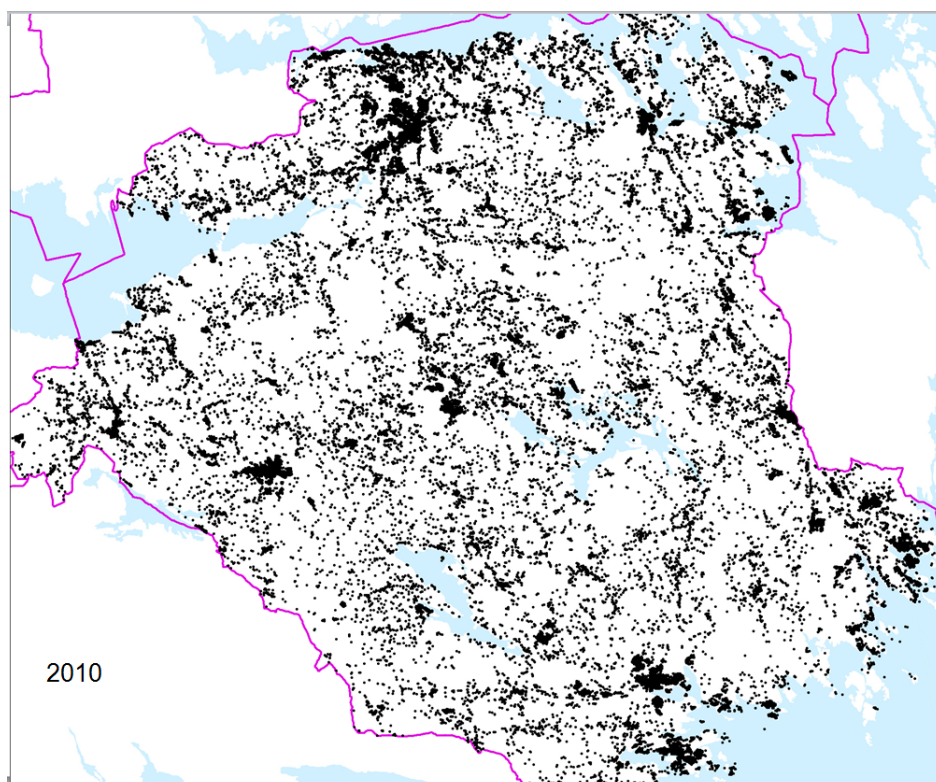
6.5 Bostadsbyggande

Fler och fler hushåll får bostad på landsbygden, men nyproduktionen av bostäder har nästan helt stannat upp. Trots en kraftig befolkningsökning de senaste 15 åren har bostadsbyggandet generellt varit mycket lågt. I snitt har nyproduktionen varit knappt 600 bostäder per år mellan 2008 och 2011 främst i de norra och östra delarna av länet. Det är främst i de kommuner med en omfattande befolkningstillväxt som det skett ett visst bostadsbyggande, men behovet överstiger byggandet i samtliga kommuner. Den begränsade nyproduktionen av bostäder är främst orsakad av svårigheterna att få rimliga lånevillkor av finansierarna.

Samtidigt har Södermanlands län fått ytterligare i snitt 150 – 175 bostäder per år när ägarna bosätter sig permanent i sina fritidshus. Det är cirka 30 procent av de nya bostäderna per år. Inte i något annat län omvandlas fritidshus till permanentbostäder i den omfattningen. Det är kanske det viktigaste skälet till att befolkningen ökar på landsbygden. Under perioden 2005 -2010 flyttade cirka 700 hushåll per år permanent in i sin sommarstuga. I Trosa kommun är de två senast tillkomna tätorterna före detta sommarstugeområden, som idag har mer än 200 permanentboende. Detta medför vissa bekymmer, som dåliga servicefunktioner.

Södermanlands attraktiva miljöer har dock medfört att priset på bostäder de senaste åren har ökat så mycket att färre och färre ordinarie bostadsökare har råd med den prisbild som råder i länet. De konkurreras oftast ut av betalningsstarka personer från främst Stockholmsområdet. Dessa är beredda att betala ett högre pris för bostäder, sommarstugor eller jord- och skogsbruksfastigheter än exempelvis de flesta sörmlänningar och nyanlända

från andra länder.

Figur 3 Bebyggelse i Södermanlands län

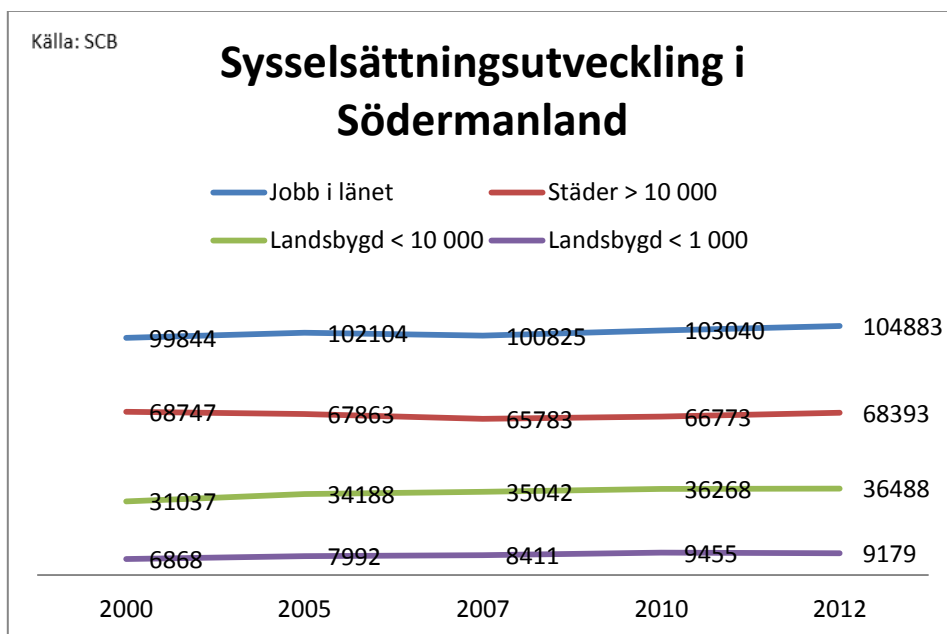
6.6 Utbildning

Utbildningsnivån bland unga såväl som äldre boende på landsbygden är låg. Utbildningsnivån har medfört att unga människor har svårt att komma in på arbetsmarknaden. Under perioden 2005-2009 har ungdomsarbetslösheten mer än fördubblats och bland dem som har arbete har lönenivåerna kraftigt har reducerats.

7 Sysselsättning och företagande

Under perioden 2000 – 2012 har sysselsättningen i länet ökat med 5 procent medan befolkningen under samma period har ökat 7,4 procent. Trots detta har fler arbete år 2012 än år 2000, eftersom pendlingen till jobb utanför länet har ökat markant.

Antal sysselsatta i de större orterna i länet har minskat något, medan sysselsättningen har ökat med nästan 18 procent på landsbygden och med ännu mer om man räknar bort orter med 1000-10 000 invånare. Även om sysselsättningen ökar så ökar också kvalifikationskraven i arbetet. Det gör att det trots en hög arbetslöshet är svårt för företagen att hitta arbetskraft med rätt kompetens.

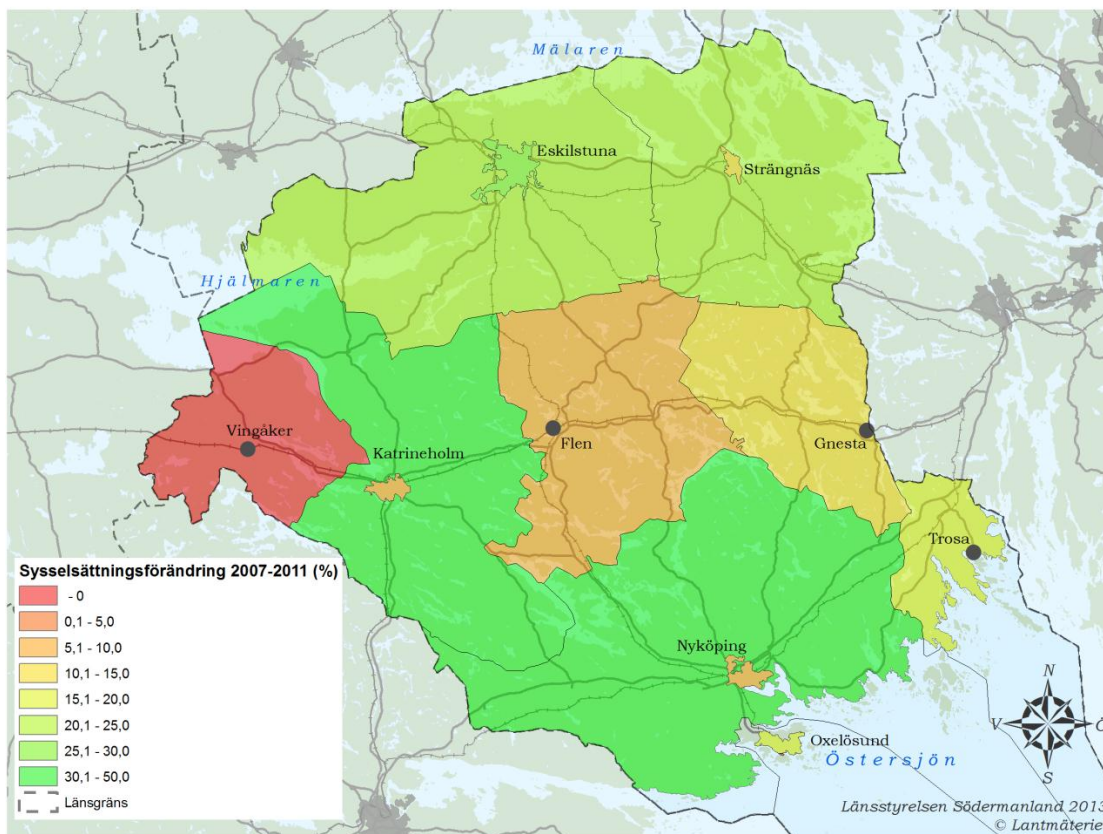
Södermanland har genomgått två stora minskningar av sysselsättningen under perioden 2007 – 2013, på grund av två strukturkriser. Minskningen av antalet sysselsatta i länet var bland de högsta i landet. Jämför vi med vad som skett på landsbygden så har det i de flesta kommuner varit en positiv sysselsättning på landsbygden. Det finns flera förklaringar till detta.

Landsbygdens sysselsättning blir mer och mer differentierad och mindre konjunkturkänslig. Sysselsatta inom jordbruk och skogsbruk minskar en aning men det sker en kraftig sysselsättningsökning inom förädling och profilering av mat. Mat blir ett besöksmål för att se, handla och äta som gör att en stor del av den ökande besöksnäringen i länet är kopplad till matupplevelser. Det syns också i det ökade entreprenörskapet på landsbygden där främst kvinnor startar företag.

Många nyinflyttade på landsbygden i vårt län är företagare inom tjänste- och servicesektorn, till exempel inom hantverksyrkena. Dessa har ofta en större marknad än Södermanland. För många företag ger landsbygdens prisvärda lokaler möjlighet till stora utrymmen för deras verksamhet, samtidigt som de kan behålla sin kundgrupp i Stockholm - Mälardalenregionen. Tydligast är detta i kommunerna Trosa, Strängnäs, Nyköping och Gnesta.

Samtidigt har en del av den offentligt sysselsatta verksamheten på landsbygden reducerats under senaste programperioden.

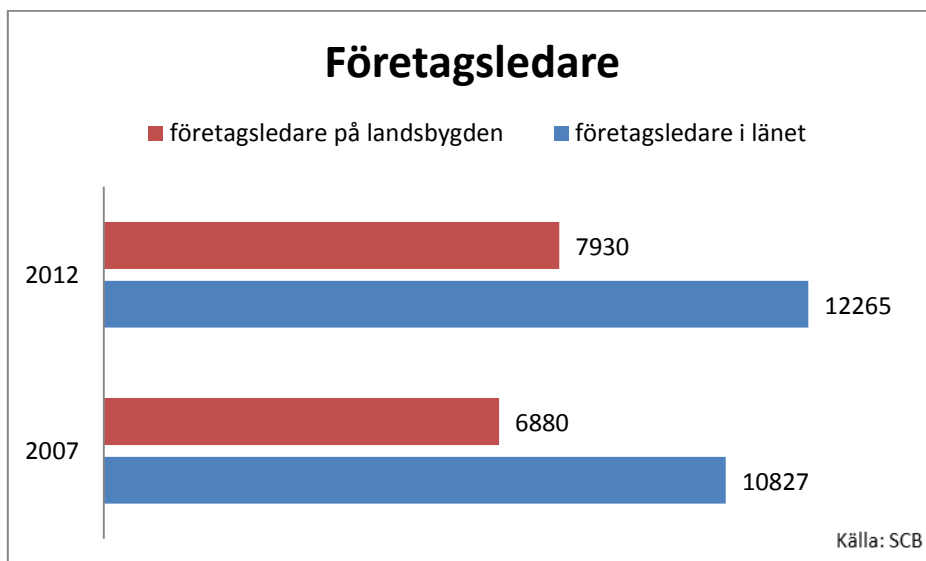
Enligt Länsstyrelsens statistik har sysselsättningen på landsbygden i alla kommuner blivit allt mer mansdominerad. 2011 var cirka 60 procent av de sysselsatta på landsbygden män. I Trosa, Strängnäs, Flen, Gnesta och Vingåker har sysselsättningen för kvinnor minskat under perioden 2007- 2011. I Eskilstuna, Nyköping, Katrineholm har sysselsättningen för kvinnor ökat.

Figur 4 Sysselsättningsförändring 2007-2011 för tätorter >10 000 och landsbygd

7.1 Företagande

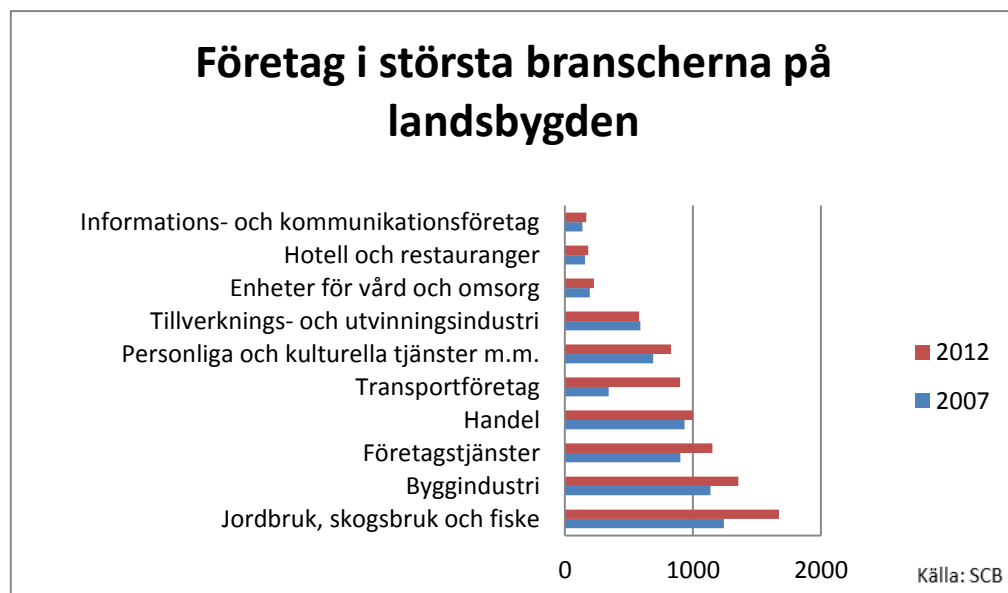
Av länets samtliga företagsledare finns hela 65 procent på landsbygden och den andelen har ökat sedan 2007 med 15 procent. Det är en betydligt högre andel företagsledare på landsbygden än i länets städer.

Branscherna som företagsledarna verkar i är främst inom tjänstesektorn (företagstjänster, handel, personlig service och vård och omsorg) där 43 procent av företagsledarna är sysselsatta. Därefter kommer bygg och

transportsektorn med 28 procent verksamma och därefter jord- och skogsbruk med 21 procent. Av företagsledarna inom jord- och skogsbruk så var 18 procent kvinnor 2012. Att en stor del av jordbruksföretagen är samägda av män och ger dock denna statistik begränsat värde.

Mellan 2007 och 2011 har 35 procent företagsledare tillkommit inom jord- och skogsbruk och mer än en fördubbling av antalet inom transportsektorn.

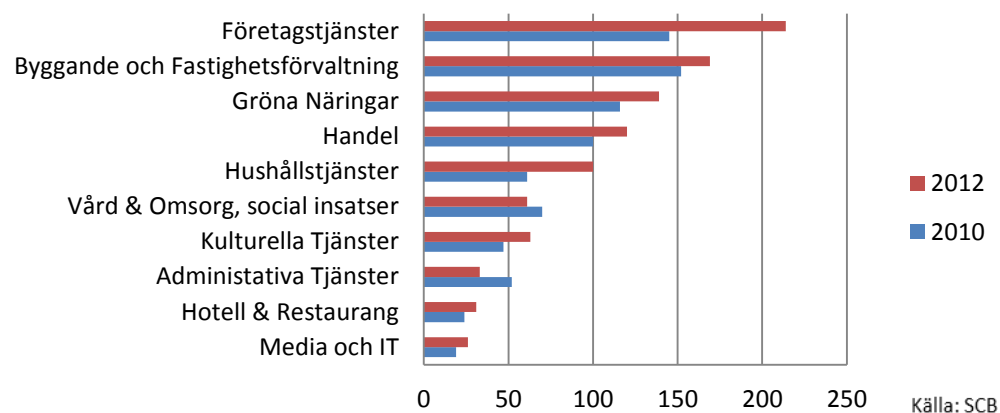

När det gäller sysselsättning så var 2 906 sysselsatta inom jord och skogsbruk år 2012. Även här har det skett en ökning sedan 2007 med 26 procent. Ser man på de indirekta effekterna av gröna näringar i Södermanland så har LRF kommit fram att varje sysselsatt ger 1,9 ytterligare jobb. Det skulle innebära ytterligare 5 521 fler jobb i länet.

7.1.1 Nyföretagande på landsbygden i Södermanland

Företagsamheten på landsbygden är mycket differentierad, se kapitlet om företagsledare. Det gäller också när man tittar på vilken typ av företag som startas på landsbygden. Under 2010 startades i Södermanland 2 459 företag varav 49,5 procent på landsbygden och 50,5 procent i städerna. 2012 var andelen nyföretagande på landsbygden 48,2 procent av totala antalet nyföretagande. Denna andel stämmer ganska väl med hur stor befolkningen är i städerna respektive landsbygden. Nedan beskrivs de branscher där 90 procent av de nya företagen tillkommit.

Branscher för nystartade företag på landsbygden

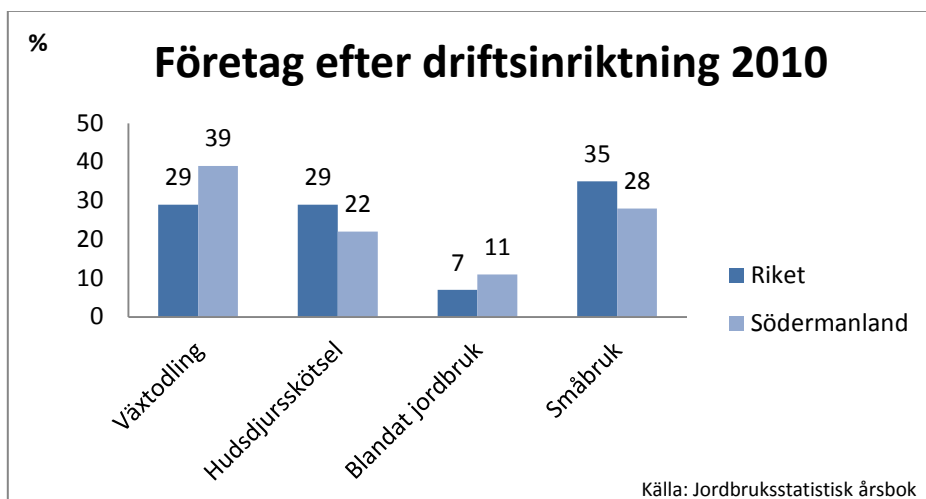
7.1.2 Kvinnor och entreprenörskap

Under 2009 minskade BRP (Bruttoregionalprodukt) i länet med över 14 procent för att 2010 gå upp med motsvarande 15 procent. Det var främst våra stora företag och dess underleverantörer som kraftigt reducerade sin verksamhet. Kriserna har drabbat tillverkningsindustrin hårt. I utvecklingen av företagsamheten i Södermanland mellan 2006 och 2010 är det främst mindre företag med färre än 500 anställda som haft en positiv utveckling och det är främst företag som drivs av kvinnor. Det är främst kvinnor som står för ökad tillväxt, omsättning, löneutveckling och sysselsättning under de senaste åren. Skälet till detta är att kvinnor finns främst i den växande tjänstesektorn eller i annan verksamhet än de konventionella näringarna i Södermanland som tillverkning och agrara näringar.

7.2 Jordbruk

7.2.1 Arealer och företagande

Södermanlands län ligger inom produktionsområdet Svealands slättbygder. Dominerande jordbruksområden är: 1) nordost om Eskilstuna - den så kallade Kafjärden, 2) Julita- och Vingåkersslätterna, 3) omkring och nordväst om Nyköping samt 4) Kilaåns dalgång. Driftsinriktningen för länets jordbruksföretag liknar de övriga mälarlänen med en hög andel växtodlingsföretag och relativt få småbruk.

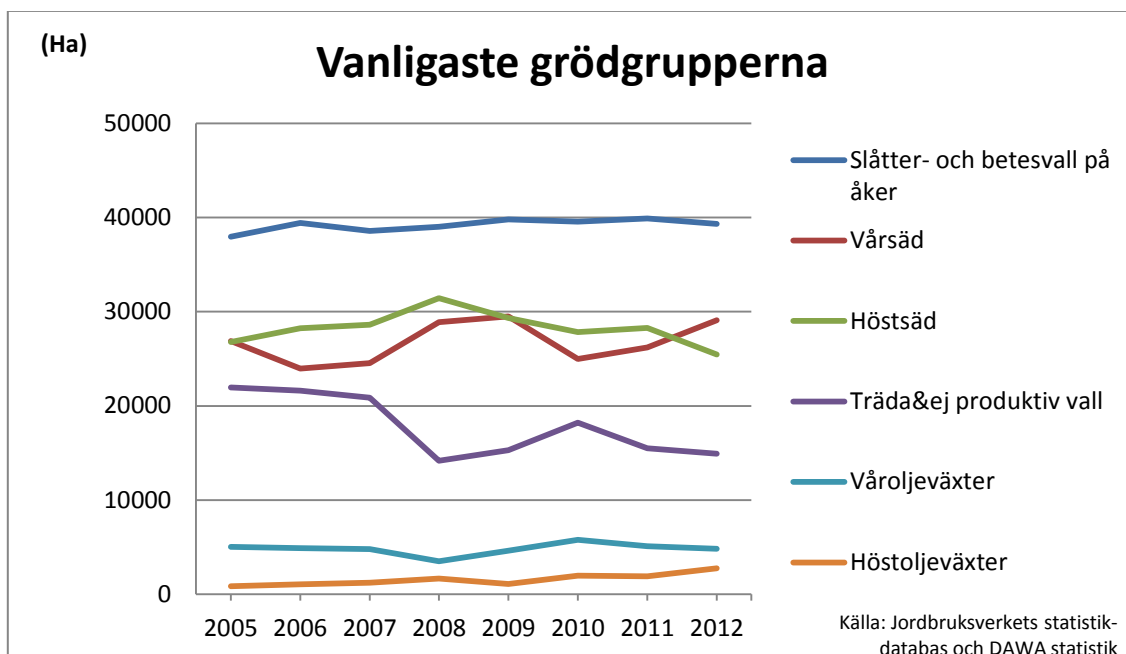

Länets totala areal av jordbruksmark var 2010 143 336 ha varav åkermarken utgjorde 125 986 ha och betesmarken 17 350 ha. Mellan 2003 och 2010 minskade jordbruksmarken med cirka två procent i länet. Mest minskar betesmarken.

Växtodlingen domineras av vallodling och spannmål. En viss minskning av areal i träda eller icke-produktiv vall (grödkod 49) har skett sedan 2005 då gårdsstödet infördes.

Mellan 2005 och 2010 ökade sysselsättningen något inom jordbrukssektorn från 5 298 personer till 5 608. Cirka 75 procent av dessa utgörs av företagare och familjemedlemmar. Antal förvärvsarbetande inom jordbruket var 2009 cirka 1 800. Det motsvarar cirka 1,7 procent av länets befolkning, vilket är högre än rikssnittet på 1,1 procent. Inom livsmedelsindustrin fanns 81 arbetsställen med sammanlagt 1 183 anställda (2010).

Av förvärvsarbetande inom jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske på arbetsplatser i Södermanland är 24 procent kvinnor. Motsvarande siffra för riket är 23 procent. Andelen jordbrukare över 65 år i enskild firma var år 2010 46 procent. År 2000 var andelen 28 procent (SCB).

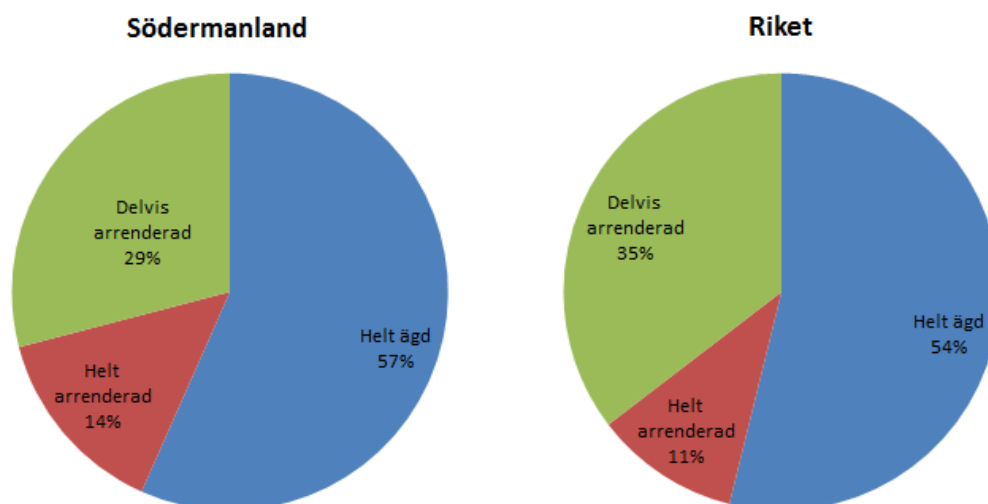

7.2.2 Jordbrukets ägandestruktur

Jordbruksmarken i Södermanland ägs till största delen (86 procent) av fysiska personer. Sex procent av jordbruksmarken i Södermanland ägs av aktiebolag, vilket är en större andel än snittvärdet för riket som är tre procent.

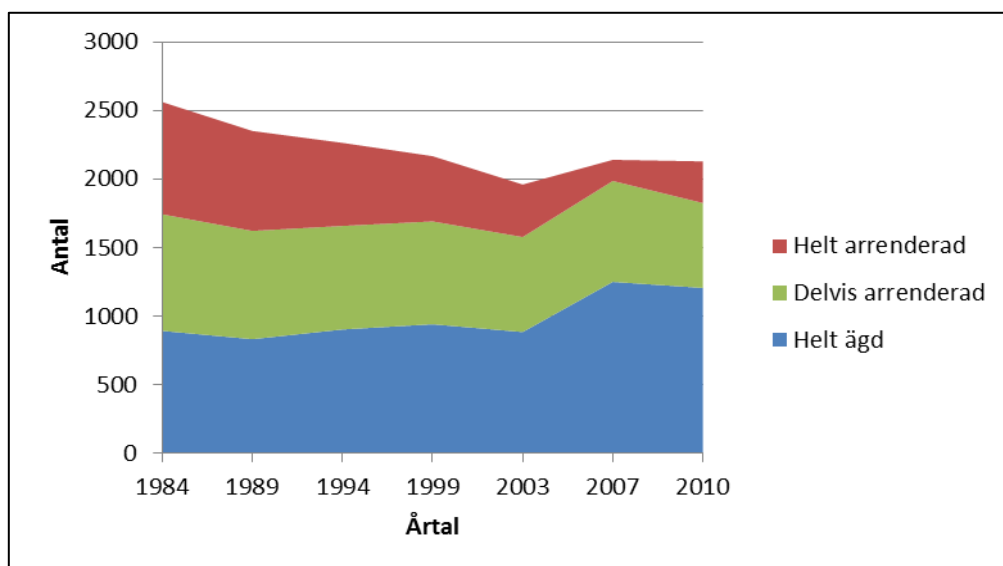
Södermanlands län har en hög medelareal åkermark per lantbruksföretag. År 2010 var genomsnittet per företag var 57 ha, vilket var näst högst i landet efter Västmanland. Medelarealen för riket var 37 ha. Medelarealen har minskat sedan 2002, då den var 63 ha i Södermanland medan rikssnittet låg på ungefär samma som idag, 38 ha. En orsak till minskningen av medelarealen kan vara de många så kallade hästgårdar som styckats av under senare tid i länet. Generellt så har medelarealerna minskat i landet under perioden med några undantag, till exempel Skåne, Västra Götaland, Västmanland och Gotland. Totala antalet lantbruksföretag ökade från 2 030 till 2 106 mellan åren 2002 och 2010. Under samma period minskade antalet företag med mer än 100 ha åkermark från 396 till 378.

Jämfört med riket så har Södermanland en större andel helt ägda och helt arrenderade jordbruksföretag medan andelen delvis arrenderade företag är lägre än genomsnittet för riket, vilket visas i figur 5.

Figur 5 Andelen företag efter bruksform, 2010. (Jordbruksverkets statistikdatabas)

Historiskt har länet haft en hög andel arrendemark, i mitten på 70-talet var nästan 55 procent av åkermarken arrenderad, jämfört med riksgenomsnittet på 40 procent. På senare år har den skillnaden nästan helt försvunnit och 2007 var motsvarande siffror 41 procent för länet och 39 procent för riket. Medelarealen hos helt ägda företag var 35 ha 2010, medan den var betydligt högre hos delvis arrenderade, 92 ha, och helt arrenderade, 90 ha. Mellan 2003 och 2007 ökade medelarealerna för helt och delvis arrenderade företag medan den minskade för helt ägda företag.

Figur 6 Antal företag per bruksform under perioden 1984 till 2010 (Sammanställt från jordbruksstatistisk årsbok).

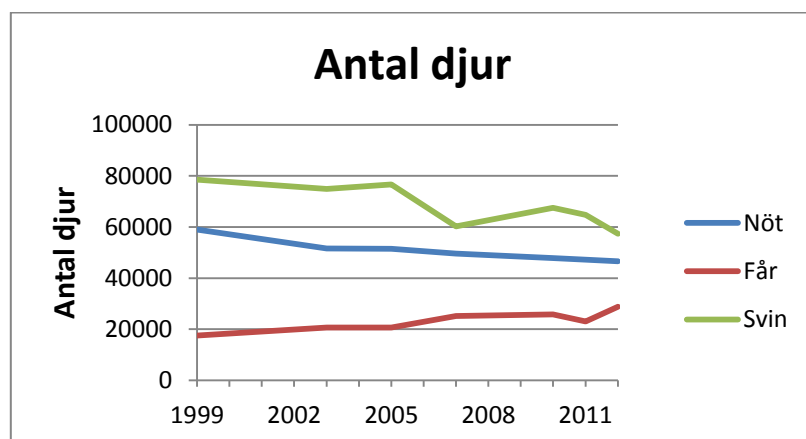
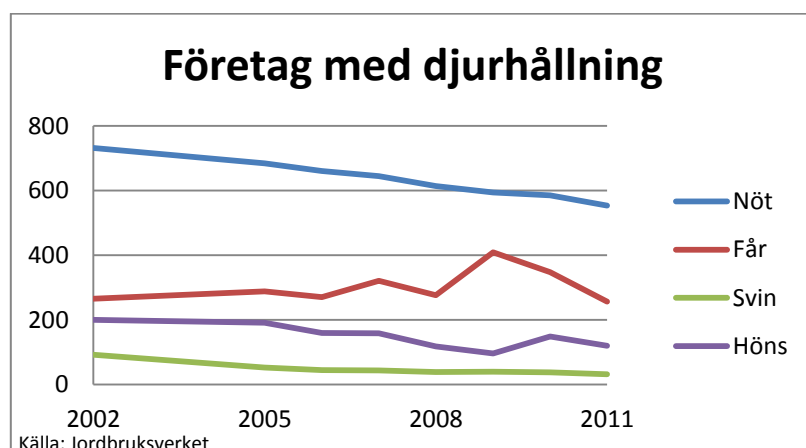
I figur 6 kan man se hur antalet helt arrenderade företag minskade stadigt fram till år 2007. Eftersom de helt arrenderade företagen stod för nästan hela minskningen av antalet företag kan man dra slutsatsen att detta i huvudsak var ett led i storleksrationaliseringen och att många av de helt arrenderade gårdarna var små gårdar. Det kan även delvis förklaras med att flera stora markägare i länet sålde ut många av sina arrendegårdar och torp under

perioden, som då övergick till kategorin helt ägda, eller försvann ur statistiken då inget lantbruk längre bedrevs.

Mellan 2003 och 2007 minskade de helt arrenderade gårdarna från knappt 400 till 150, alltså från 20 procent till 7 procent av antalet företag. Samtidigt ökade antalet helt ägda gårdar markant, från 884 st. (45 procent) till 1 250 (58 procent). Detta skedde under samma period som införandet av gårdsstöd och stödrätter då det blev möjligt att söka stöd för mindre arealer än tidigare. Ökningen av ägda gårdar kan bero på att fler företag kom med i statistiken när även mindre företag, till exempel hästgårdar, kunde söka stöd. Detta stöds även av att medelarealerna för helt ägda företag minskade under perioden, alltså att många små ägda gårdar tillkom i statistiken. Den kraftiga minskningen av helt arrenderade gårdar kan bero på att små arrendegårdar slutade eller sades upp då markägaren själv kunde söka stöd utan att behöva bruka marken aktivt. Detta stöds också av att medelarealen för helt arrenderade gårdar ökade under perioden. Efter 2007 har antalet helt arrenderade företag ökat igen

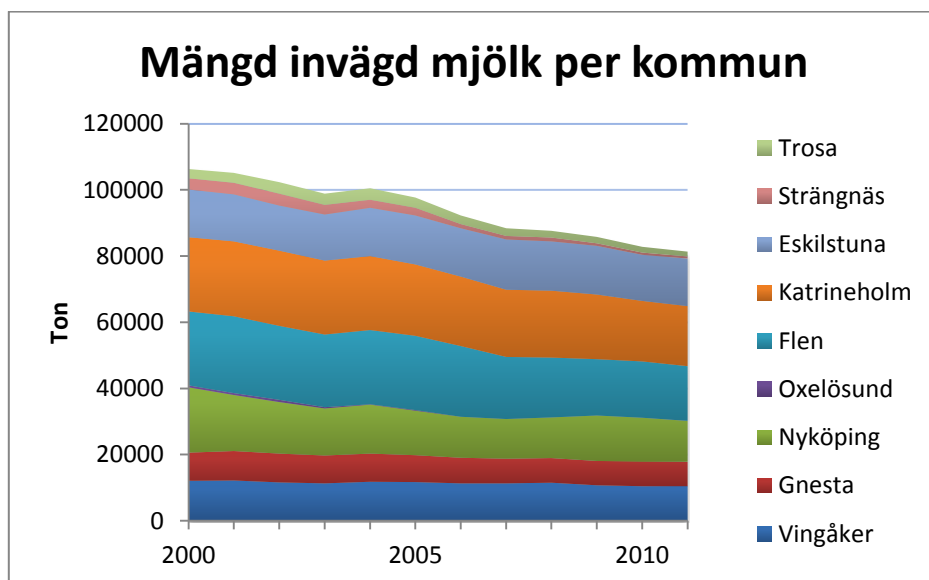
7.2.3 Djurhållning

Djurhållningen i länet domineras av nöt. Allt färre lantbruksföretag har djurhållning. För nötkreatur och svin finns en negativ trend även när det gäller antal djur. För får ökar däremot antal djur i länet. Även antalet fjäderfä har ökat kraftigt under 2010-talet. Det är främst slaktkycklingar som står för ökningen.

2012 fanns 148 mjölkföretag med en besättning på i genomsnitt 68 kor (medel för landet var 70 kor/besättning). Liksom i större delen av landet minskar antalet mjölkföretag medan besättningarna ökar i storlek. Sedan år 2000 har antalet mjölkföretag i länet mer än halverats. Invägningen av mjölk har minskat med cirka 23 procent under samma period.

Södermanland har en väl fungerande veterinär verksamhet både på statliga och privata sidan. Smittskyddsläget är gott.

7.2.4 Hästnäringen

Hästnäringen utgör en viktig del av sörmländskt lantbruk och som egen näringsgren. Statistiken är osäker men enligt SCB fanns 11 200 hästar i länet år 2004 varav 4 000 på jordbruksföretag. En jämförelse av antalet hästar med invånarantalet visar att Södermanland hade 43 hästar per 1 000 invånare 2004, femte högst i landet. Motsvarande siffra för riket var 31. Sedan 2004 finns ingen skattning över totala antalet hästar i Södermanland. Antalet hästar på jordbruksföretag hade ökat till 4300 år 2010 och antalet platser med häst var 1400. Antalet hästar i landet har ökat med 10-20 procent under 2004-2010, och ökningen bör inte ha varit mindre i Södermanland. Uppskattningsvis ger var tionde häst ett heltidsarbete varför man grovt kan räkna med att hästnäringen stod för 1 120 arbetstillfällen i länet 2004.

7.2.5 Ekologisk produktion

Andelen ekologiskt odlad jordbruksmark i länet var 17,5 procent år 2011 vilket kan jämföras med ett medelvärde på 15,7 procent för hela landet. Andelen ökar svagt. Vallodling dominerar, men även spannmålsodlingen och utsädesodlingen är framgångsrik. Trädgårdsodlingen är svagt utbredd; mellan 10 och 20 företag bedriver yrkesmässig ekologisk trädgårdsodling, varav runt fem har någon form av växthusodling.

Störst areal ekologisk åkermark finns i Nyköpings kommun (4 081 ha). Den största andelen ekologisk åkermark finns emellertid i Flens kommun, där 35 procent av åkermarken brukas ekologiskt. Lägst andel ekologisk mark finns i Strängnäs kommun.

Den ekologiska djurhållningen är relativt omfattande, och domineras av nöt

och får. I länet finns flera större mjölkbesättningar som levererar ekologisk mjölk till Arla. Andelen ekologiskt producerad mjölk av totalt invägd mjölk har under senare år ökat och Södermanland ligger över medelvärdet för landet. 2011 var 16 procent av den invägda mjölken i länet ekologisk, jämfört med riksgenomsnittet som var 11 procent.

Inom perioden för det senaste landsbygdsprogrammet (2007-2013) har antal företag med ekologisk djurhållning minskat marginellt från 231 till 223. Däremot har en signifikant ökning skett av djurhållare som har certifierad ekologisk produktion. Av de som omfattades av ersättningen för ekologisk djurhållning 2007 var 50 procent certifierade. Motsvarande siffra 2012 var 78 procent. Det är främst djurhållare med mindre besättningar som valt att stå utanför certifieringen. Medelbesättningen för en icke-certifierad djurhållare med nöt var 2012 18 djurenheter medan certifierade djurhållare med nöt hade en medelbesättning på 77 djurenheter.

Det finns även ett KRAV-certifierat slakteri i länet.

7.2.6 Trädgårdsodling

Trädgårdsodlingen är en möjlighet att försörja sig på landsbygden på liten areal. Den är arbetsintensiv och ger många arbetstillfällen per ytenhet, utan alltför stor initial investeringskostnad.

Trädgårdsodlingen är begränsad men relativt diversifierad i länet. Enligt Jordbruksverkets uppföljning av trädgårdsproduktion 2011 (JO 33 SM 1201) så var medelarealen för företag med frilandsodling i länet cirka 2 ha/företag vilket är betydligt lägre än medelvärdet för riket vilket var 9 ha/företag. Även inom växthusodlingen är medelarealen lägre än i landet, 1873 kvm/företag jämfört med riksnittet på 3837 kvm/företag. Totalt var 247 personer sysselsatta inom trädgårdsproduktionen 2011, varav 90 familjemedlemmar.

Stor del av försäljningen sker lokalt, där små diversifierade företag ofta har klara konkurrensfördelar. Det finns runt 20 gårdsbutik i länet som har försäljning av grönsaker, frukt och bär. Andra försäljningskanaler är restauranger och marknader i Södermanland och angränsande län. Några av grönsaksproducenterna i länet levererar även varor till gourmetrestauranger i Stockholm. Det finns en stor potential i att möta efterfrågan på dessa marknader, speciellt av ekologiskt odlade grönsaker, frukt och bär. Samtidigt finns en del utmaningar som näringen står inför. Exempel är generationsväxling, importtryck och förmåga att leverera de stora volymer som de stora aktörerna kräver. Organiserat sällsamarbete saknas idag, och försäljning, logistik och marknadsföring kräver stora resurser. Neringen är starkt beroende av marknaden vilket ställer krav på förändringsbenägenhet och utvecklingsarbete. Därför finns också ett större behov av kompetens inom områden som marknadsföring och prissättning än den traditionella lantbruksnäringen.

Tabell 3 Trädgårdsodling i Södermanland (Jordbruksverket 2011)

	Antal företag	Areal
Friland totalt (ha)	34	68
Jordgubbar	8	24
Köksväxter	21	18
Fruktodling	5	3
Plantskoleväxter	6	12
Växthusodling totalt (kvm)	27	50573
Varav prydnadsväxter	18	45278

7.3 Fiske

I Södermanland finns ett starkt fritidsfiske och ett mindre antal företag som bedriver guideverksamhet inom området. Här finns även ett gryende vattenbruk med två tillståndsinnehavare, en av dessa är Sveriges första störodling belägen i Enstaberga. Det finns tre områden med aktiva yrkesfisker i Södermanland; kusten, Mälaren och Hjälmaren. På kusten finns 10 verksamma yrkesfiskare med en snittålder strax över 64 år. Mälaren har 14 fiskare vars snittålder är 62 år. I Hjälmaren finns 10 fiskare med en snittålder på 50 år. Lönsamheten är lägst på kusten och högst i Hjälmaren. Den goda lönsamheten i Hjälmaren kommer sig av högprisarterna gös och signalkräfta samt ett inarbetat varumärke i Tyskland och Sverige. Det kan även nämnas att Hjälmargösen var det första MSC-certifierade insjöfisket i världen. Mälarens fiskare förlitar sig på gös och i viss mån ål tillsammans med abborre och gädda. På kusten är det strömmingsfiske som är det mest inkomstbringande.

7.3.1 Förutsättningar framöver

Fritidsfisket har god infrastruktur i länet även om många vatten är privata och inte ingår i fiskevårdsområdesföreningar. Guideföretagen är livskraftiga och sportfisket spås vara attraktivt även i framtiden, speciellt som många strömmande vatten i länet genomgår omfattande restaureringar. De etablerade vattenbruken är väl fungerande företag som troligtvis kommer utvecklas framöver.

Vad gäller yrkesfisket så sker det en förnygring av yrkeskåren i både Mälaren och Hjälmaren, sannolikt kommer dessa fisker bestå så länge det finns livskraftiga bestånd i dem. Kusten däremot hotas av sviktande tillgång på fisk som leder till utebliven förnygring och bidragsberoende. Framöver bör det ske en diversifiering av de fiskade arterna och en etablering av nya produkter för att rädda kustfisket. Det gäller även i sjöarna för att få ett mer lukrativt och robust yrkesfiske. Fiskarena vill gärna hitta nya produkter, särskilt på kusten, samt metoder som är skarv och sälsäkra. Tack vare att detta intresse finns kommer det nog etableras en del nya fiskprodukter framöver.

7.3.2 Förändringar sedan 2007

Fritidsfisket har haft en del nyetablering under innevarande programperiod, samtidigt som kustfisket har gått ned lite då en del tidigare produktiva leklokaler har försämrats relativt drastiskt. Vattenbruket har fördubblats i och med det nya tillståndet för störodlingen i Enstaberga, alltså en fördubbling från låga nivåer. Men den nya arten och den nya typ av intensivodling som

odlingen introducerat ger goda förhoppningar om en god utvecklingspotential. Skillnaderna för yrkesfisket inför den nya programperioden mot 2007 är i stort sett att snittåldern har ökat med 6 år på yrkeskåren i alla yrkesfisker utom det i Hjälmaren. Det har även tillkommit en del innovativa fiskare och en viss insikt breder ut sig om att fisket måste förändras för att överleva som näring.

7.3.3 Nyckelområden inför framtiden

Inom de tre områdena fritidfiske, vattenbruk och yrkersfiske bör en diversifiering ske vad gäller utbudet av fiskprodukter. Fler arter bör göras tillgängliga för sportfisket och fler nisch-arter odlas inom vattenbruket då det kan vara svårt att konkurrera som odlare av de internationellt populära arterna lax, regnbåge och tilapia. Utvecklingen av nya fiskprodukter gäller inte minst yrkesfisket på kusten. Viktigast för att lyckas med förnyelsen är att det finns en marknad som är intresserad av de nya produkterna och arterna. Stockholms fiskmarknad är ett bra forum för nya produkter, vilka kan lanseras till krögare och andra tongivande inom restaurangnäringen. Men även lokala restauranger bör gå att få intresserade om fiskare kan gå ihop och garantera tillgång på färsk lokal fisk. Framtida möjligheter är anslutning till de högprismarknader som finns samt etablering och marknadsföring av nya fiskprodukter.

7.4 Livsmedelsförädling

Att producera mat har alltid varit en strategisk resurs för Södermanland. Genom sin närhet till Stockholm har länet alltid varit produktionsort till en stor del av stockholmarna. Historiskt har också en stor del av gårdarna ägts av adeln som försörjde sig själva och andra med sin mat.

I Södermanland sysselsattes år 2009 cirka 9 500 inom matproduktion i mer än 3000 företag. Näringsenheten har en omsättning som är närmare 5 miljarder. Sysselsättningen har de senaste åren gått ner i primärproduktionen och ökat inom de andra sektorerna, inte minst för kvinnor, personer med utländsk härkomst och unga människor. Sektorn genererar högt attraktionsvärde.

Attraktionsvärde för länet och de totala skatteintäkterna för landsting och kommunerna i Södermanland var 2009 cirka 900 miljoner. Likaså är potentialen stor att öka den genom kommunernas egen offentliga upphandling av mat som är över 1,3 miljarder per år.

De senaste åren är det främst i förädling och måltidsutveckling som det skett en snabb utveckling av matnäringen i Södermanland. Enligt Erik Wolf, en av världens främsta turistforskare, så är det just kopplingen mat och turism som står för det stora mervärdet framöver. Värt att belysa är att lilla Järss Mejeri i Flen för tre år sedan var Flens främsta turistattraktion beräknat på antalet besökare. Länet har 16 krogar och flera caféer med i White guide, Sveriges främsta värdering av mat. Det innebär att länet tillsammans med Gotland och Jämtland har flest rekommenderade restauranger.

De senaste 10 åren har en mängd mindre mathantverkare med produkter av hög kvalitet vuxit fram i länet. Dessa arbetar med till exempel ost, must, sylt, drycker, vilt och bröd. Flera av dem har i olika bedömningar och tävlingar kommit i topp.

Fortfarande sker ytterst begränsad livsmedelsförädling i länet förutom Kronfågel, Skogaholm och GB-glass. Det finns idag ett behov av mindre slakterier och musterier i länet. Behovet av trädgårdsprodukter ökar också.

Länet har stor potential i att öka sin förädlingsgrad och öka mervärdet i produkterna. Det börjar finnas en större affärmässighet och marknaden ökar nu för mer specialiserade produkter. Det finns en utvecklingspotential i matarbetet som bör prioriteras i länet. Inte minst syns det i länets satsning på besöksnäringen där mat står för en stor del av dess utvecklingspotential, till exempel kombinerat med boende. Inte för inte har Sörmland av DN kallats Sveriges Toscana och av tidningen Gourmet för Sveriges Alsace.

7.5 Turism och besöksnäring

Besöksnäringen har ökat i länet de senaste åren. Ökningen beror dels på läget i Mälardalen, och dels på Skavsta som är Sveriges tredje största flygplats. Skavsta ligger i Nyköpings kommun som för sin storlek har många hotellgästnätter tack vare flygplatsen.

Besöksnäringen i länet omsatte drygt 2 miljarder kronor år 2011. Den bidrog med över 2 000 årsarbetstillfällen samma år, inte minst för kvinnor, personer med utländsk bakgrund och ungdomar.

Södermanland är efter Gotland det län som relativt sett har flest fritidshus, cirka 20 000 st. Detta innebär att många kommuners befolkning starkt ökar under sommarmånaderna. Trosas befolkning fyrdubblas exempelvis.

7.6 Skogsbruk

Mer än halva Södermanland täcks av skog som till cirka 80 procent utgörs av barrträd, liksom i de flesta svenska län. Sörmlandsskogarna är omväxlande och finns dels i större sammanhängande områden, men också som inslag i det småbrutna landskapet. Här finns många sjöar, kust och skärgård som skapar specifika skogliga miljöer. Vi har ett högre virkesförråd än genomsnittet i Sverige och dessutom en bra tillväxt genom markens goda produktionsförmåga. Det är en av orsakerna till de mycket höga markpriserna.

I Södermanland finns en större andel privata skogsägare än i övriga Sverige, då de stora bolagen och staten inte har så stora innehav. Sedan 1990 har dock andelen skog som ägs av privata aktiebolag fördubblats till 17 procent idag. Vi har cirka 4 000 privata skogsföretag (5 610 ägare varav cirka 60 procent män) som äger cirka 67 procent av arealen. Södermanland har många större gods, cirka 30 procent av privatmarken är större än 400 ha, men de flesta ägs av familjer som driver både skogs- och jordbruk och har cirka 60 ha skog i genomsnitt. Kunskapen, utbildningen och nedlagd arbetstid är generellt sett större i lantbruket än i skogsbruket. Skogen fungerar som en värdefull balansering för familjerna, både ekonomiskt och för att fördela sysslorna över året. Andelen helt utboägda fastigheter är cirka 22 procent som då inte bor på fastigheten, och det försvårar ofta tillsyn och förvaltning. Trenden är att både utborna och nya skogsägare har annan huvudsaklig försörjning och blir mindre engagerade i skogsskötseln. Man lejer mycket av planering och utförande. Skogarna sköts acceptabelt, men många fastigheter har potential för produktionshöjningar. Föryngringarna i Södermanland är generellt bra, men det röjs för lite och gallringar blir för ofta försenade.

Länet har utmärkta förutsättningar för produktion av bioenergiråvara och efterfrågan finns från flera närliggande värmeverk. Jämfört med andra landsändar tar man tillvara en stor del av hyggesresterna i Södermanland. Vissa områden har tidvis viltproblem i länet. Ett högt viltryck gör att den biologiska mångfalden minskar och att gran planteras på marker som är mer

lämpliga för tall eller löv. Vilttrycket hindrar också många markägare att våga satsa på löv i produktionen. Endast någon procent av satta skogsplantor är löv.

Skogens hälsa är god och Södermanland har varit förskonat från allvarliga skadebilder förorsakade av väderförhållanden

7.6.1 Natur- och kulturmiljön i skogen

För att klara den biologiska mångfalden och kunna bedriva ett ekologiskt hållbart skogsbruk behöver, utöver skogsbrukets miljöhänsyn, också avsättas skyddad skog. Enligt den skogsstrategi som Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen tagit fram, ska arealen skyddad skog fördelas på naturreservat 6 450 ha (3 276 ha, 2012), biotopskydd 850 ha (740 ha 2012) och naturvårdsavtal 1 300 ha (628 ha, 2012) till år 2010. Målet nåddes inte och nya mål är inte uppsatta men fortsatt arbete med att skydda skog nödvändigt. Utöver det formella skyddet avsätter skogsägarna mark frivilligt. Den har visat sig hålla god kvalitet. I nuläget når vi heller inte uppsatta mål i miljöhänsynen vid skogliga åtgärder.

Skogens kulturvärden i Södermanland består av lämningar från sten-, brons- och järnåldern, lämningar efter äldre torpbebyggelse med tillhörande småtegar och ett nät av äldre vägar samt till stor del av lämningar efter äldre former av skogsbruk såsom kolning och tjärbränning för såväl järnbruken som husbehov. Lämningarna är inte alltid tydliga och långt ifrån alltid kända, varför de riskerar att skadas vid skogsbruksåtgärder.

7.6.2 Mångbruk och skogens sociala värden

Skogen är inte bara virkesproduktion och livsrum för en mängd arter. Den är oerhört viktig för människors hälsa, välbefinnande och återhämtning, vilket är bevisat i ett flertal forskningsstudier. Människors ohälsa kostar samhället stora pengar varje år.

De tätortsnära skogarna behöver skötas på ett sätt som lockar till och möjliggör ännu mer rekreation i skogarna för många målgrupper. Barnen behöver tidigt lära känna skogen och naturen som vistelserum. Det är av största vikt att kommunerna visar stor förståelse för de sociala värdena. De äger en stor andel av de tätortsnära markerna och kan se inskränkning i brukandet som en god investering i både folkhälsa och marknadsföring av kommunen. De tätortsnära skogarna kan bli en mötesplats för förståelse för ett hållbart brukande.

Skogen erbjuder en väsentlig utkomst för en stor mängd människor och bidrar i hög grad till en levande landsbygd med ett hållbart resursutnyttjande. I första hand genom konventionell virkes- och biomassaproduktion, men mångbruket av skogen har stor utvecklingspotential inom exempelvis hantverk, försäljning, turism och upplevelser såsom jakt och fiske. Södermanland har mycket fina viltstammar som börjat utgöra en viktig näringsgren på många fastigheter. Förståelsen för att viltstammarna behöver förvaltas och inte bara skördas ökar.

Ur turistsynpunkt har Södermanland ett mycket gynnsamt läge. Sveriges landsbygd är ett av skälen till att utländska besökare kommer hit men de finner inte smultronställena på egen hand. Det är viktigt för landsbygdens aktörer att paketera tjänster och upplevelser attraktivt och lättåtkomligt för att de tillsammans ska kunna ge en god avkastning. Det är mycket svårt att ta betalt för bara naturupplevelser, trots att de ofta bidrar starkast till kundens totalintryck.

Näringsverksamhet med skogen som bas kan ibland bedrivas på annans mark, och i många fall är upprättande av nyttjanderättsavtal en förutsättning för en fungerande verksamhet med ömsesidig nytta. Det är av största vikt att samsas i markerna inom ramen för äganderätten och allemansrätten och att anpassa brukandet beroende på lokala betingelser.

8 Föreningsliv och lokal utveckling

Det har alltid varit ett intensivt föreningsliv på landsbygden. Men precis som i samhället i övrigt så innebär den åldrande befolkningen att vissa verksamheter minskar i betydelse och andra kommer till. Idrottsverksamheten, hembygdsrörelsen och bygdegårdsrörelserna har av tradition haft rollen som samlande kraft. En del av dessa organisationer har nu svårigheter att bedriva verksamhet på grund av minskande medlemstal. På andra håll är idrottsföreningen fortfarande en samlande och dynamisk kraft. Enligt Sörmlands fotbollsforbund och Sörmlandsidrotten minskar antalet medlemmar på många håll.

Samtidigt så växer det fram nya rörelser som mobiliserar människorna runt omkring i bygderna. 2013 finns det 63 bygdegrupper runt om i länet som samlas i Hela Sverige skall leva. Flera av dessa har fått en nystart genom att bli aktiva för att kämpa för sin bygds utveckling, eller möjlighet genom Leader att driva utvecklingen.

Behovet av bredband har också medfört att många nya byagrupper vuxit fram de senaste åren för att mobilisera och driva på för att få igång rimliga kommunikationsvägar på landsbygden. Mer och mer formeras dessa bygdegrupper som en aktiv påverkansgrupp i kommunerna. I Nyköping finns nu sedan drygt ett år en kommunbygdegruppering av de 11 lokala bygderåden tillsammans med kommunen som driver en fruktbar utveckling.

Små företag och ideella krafter har på flera håll gått ihop och profilerat sin bygd de senaste åren, till exempel mot turism. Flera av dessa initiativ är kopplade till mat. Bondens marknad och skördefester finns nu på ett trettiotal platser i länet. Flera årliga fester sker, allt från Rabarberfestival och aptitrunda till den senaste festivalen - Korv och brödfestivalen. Denna mer än fyrdubblade Stallarholmens befolkning under en dag mitt i smällkalla vintern. Profilerings av företag sker också, till exempel av företag längs en landsväg i Södermanland - Väg 223 – en annorlunda galleri- och utflyktsväg som knyter ihop tre kommuner och en mängd besöksmål. Projektet Väg 223:s framgångsrika arbete har gjort att de nominerats till årets landsbygdsprojekt 2013.

Föreningslivet förändras genom att det blir mer diversifierat och uppsplittrat. Det finns alltför valmöjligheter för de som vill engagera sig. Detta kan innebära att föreningslivet förlorar sin roll som samlande kraft, och att ett minskat utrymme blir kvar för engagemang till exempel i bygdegrupper. Mobiliseringen på den sörmländska landsbygden är central. Samtidigt måste formerna hela tiden anpassas till de lokala behoven och såväl gäster, som

fritidsboende och permanentboende. Här ställs krav på en öppenhet, tillit och vilja att pröva nya former och verksamhet och glädjas av varandras framgång.

9 Service och infrastruktur

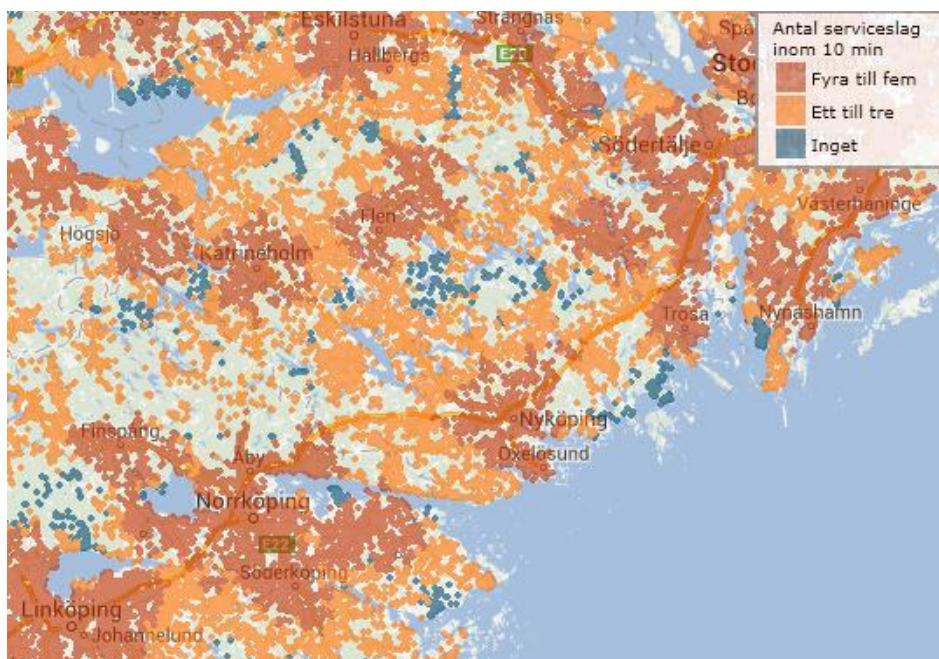
9.1 Kommersiell och offentlig service

Förutsättningarna för kommersiell och offentlig service förändras trots en hög tillgänglighet. Försörjningsmöjligheterna minskar hela tiden på landsbygden samtidigt som fler bor på landet och har sin sysselsättning någon annanstans.

De små tätorternas servicenivå tunnas ut hela tiden genom att färre och färre arbetar på landsbygden och servicebehovet allt mer löses i städerna. Valfrihet och förändrade regler för till exempel lärarbehörighet medför att många av de små skolorna på landsbygden har eller är på väg att läggas ner. Samma mönster går igen i de flesta serviceområden, till exempel dagligvarubutik, vård och kollektivtrafik. Trots en ökad befolkning på landsbygden så blir servicen sämre allteftersom de mindre orterna minskar. Enligt tillväxtanalys studie om tillgänglighet har länet fortfarande hög tillgänglighet till de vanligaste serviceslagen (livsmedelsbutik, drivmedel, skola etc.). En ytterst begränsad grupp når inte servicen inom 20 minuter. Under 2007 – 2012 har servicenivån på landsbygden varit ganska stabil, men just nu sker en förändring med exempelvis minskade antal landsbygdsskolor och drivmedelsstationer.

I Södermanland pågår nu två större testprojekt att finna en långsiktig hållbar serviceutveckling, i Nyköpings och Vingåkers kommuner. Målet är nya former för att lösa landsbygdens servicebehov, där konsumenten till exempel kräver allt större utbud för att handla. Arbetet sker i ett gemensamt arbete mellan lokala bygdegupper, kommunen och länsstyrelsen. Erfarenheter från detta skall leda till modeller som sedan kan prövas i de övriga kommunerna i länet. Satsningen på bredband är en viktig pusselbit i framtidens sätt att hantera kommersiell service och offentliga tjänster på landsbygden.

Figur 6 beskriver hur många serviceslag som är tillgängliga inom 10 minuters resa från ett befolkat område. Kartan är framtagen för att sammanfatta servicestrukturen i Sverige och Södermanland. I de flesta områdena är det i första hand dagligvarubutiker och drivmedelsstationer som är tillgängliga inom 10 minuters resa, sedan kommer grundskolorna följt av apotek och vårdcentraler.

Figur 7 Tillgänglighet till olika serviceslag 2011 inom 10 minuter. Källa: Tillväxtanalys 2012

9.2 Bredband

När vi summerar innevarande landsbygdsprogram kan vi konstatera att bredbandsutbyggnaden i länet tagit rejäl fart. Ett antal kommuner har jobbat aktivt med frågan under lång tid och avsatt medel i sin budget för bredbandsutbyggnad. I Södermanland är det särskilt Nyköpings kommun som satsat hårt på bredbandsutbyggnad. Kommunen har blivit en förebild och ett draglok för många andra kommuner i länet. Katrineholm och Eskilstuna har också haft flera kommunala projekt som sedan möjliggjort byalagsprojekt. Således är det framförallt de större kommunerna i länet som satsat på bredbandsutbyggnad på landsbygden. De ekonomiska och personella resurserna ger stora kommuner en fördel jämfört med små. Samtidigt är det allra mest avgörande för en utbyggnad politisk vilja och insikt i hur viktig tillgången till modern IT-infrastruktur är för att människor ska kunna bo och verka på landsbygden. Länsstyrelsen har sedan 2010 arbetat aktivt med att informera och stödja kommuner och byalag för att åstadkomma en ökad tillgång till framtidanpassad IT-infrastruktur i länet. Tecken på att även länets mindre kommuner nu börjar satsa på frågan har kommit mot slutet av programperioden. Kommunala bredbandsansökningar finns nu från både Flen och Vingåker.

Länsstyrelsen i Södermanland har under hela programperioden krävt en hög grad av medfinansiering från sökanden, mellan 40 och 50 procent. Trots detta har investeringsviljan för att bygga ut bredband varit stor och stödmedlen både från landsbygdsprogrammet och post- och telestyrelsen har snabbt tagit slut. Positivt är att stödmedlen i så hög utsträckning kunnat växlas upp med kommunala och privata medel. Mot slutet av programperioden kan noteras att antalet byalag blir allt fler. En spridningseffekt av tidigare projekt samt ett ökat intresse för frågan även på nationell nivå är troliga orsaker till detta. Framförallt är det dock ett ökat behov av en modern IT-infrastruktur som driver frågan.

Länsstyrelsen ser ett fortsatt stort intresse för bredbandsutbyggnad på landsbygden och det vore önskvärt att ett eventuellt glapp mellan gamla och nya medel blir så kort som möjligt. Inför kommande landsbygdsprogram är det också viktigt att stödet fördelas på ett långsiktigt och tydligt sätt. Byalagsprojekt bygger på ideellt arbete och då behövs tydliga regler både kring villkoren för stödet och de ekonomiska ramarna.

På många platser runtom i länet pågår nu processer där byalag förbereder eller funderar på fiberprojekt. Positivt är också att intresset från större nätägare som exempelvis Skanova nu också tagit fart ordentligt. De har på senare tid utarbetat affärsmodeller och riktlinjer för byalagsanslutningar. Detta öppnar nya möjligheter för byalag att ansluta sina spridningsnät till befintliga stamnät. Behovet av en fiberutbyggnad accentueras också av den förestående nedmonteringen av kopparnätet, något som Telia/Skanova för övrigt redan inlett i Södermanlands län.

Nya kommunikationsvägar öppnas också när fibersträckor långt ute på landsbygden skapar framtida möjligheter till LTE 4G även utanför stadskärnorna. En fortsatt fiberutbyggnad på landsbygden är nödvändig för att möta de utmaningar som Sverige står inför, som exempelvis en åldrande befolkning, glesare service och allt högre krav på snabb och stabil infrastruktur för att kunna driva företag.

10 Miljösituation

10.1 Sammanfattning av miljömålsbedömning 2012

Inget av de miljömål som bedöms på regional nivå kommer att nås i Södermanland till år 2020. Endast målet om Bara naturlig försurning är nära att nås. Att målet är nära att nås innebär att det idag finns planerade styrmedel som beslutas före 2020. För samtliga övriga mål krävs ytterligare beslut om åtgärder för att målen ska kunna nås.

Det har inte skett några större förändringar i miljötillståndet det senaste året (skrevs nov 2012). För de flesta miljökvalitetsmål är trenden neutral, det vill säga det går inte att se en särskild riktning på utvecklingen i miljön. De mål som utgör undantag i länet är Bara naturlig försurning, där trenden är positiv, och Ett rikt växt- och djurliv där trenden är negativ.

För Bara naturlig försurning utvecklas miljötillståndet positivt. Endast ett fåtal sjöar och vattendrag är försurade i länet. Försurningen har minskat tack vare kalkning och minskat nedfall av försurande ämnen.

För målen Ingen övergödning, Levande sjöar och vattendrag och Hav i balans samt levande kust och skärgård är situationen betydligt mer negativ. Hälften av länets sjöar är övergödda och länets kustvatten har försämrats sedan 2010. Det finns vissa tecken på en svag förbättring i miljötillståndet, men övergödningen är fortsatt ett allvarligt miljöproblem.

Trots en satsning på skydd av skog avverkas årligen skogar med höga naturvärden. Förhållandena för många andra naturtyper och arter försämrats i länet. Det gör att det blir mycket svårt att nå Ett rikt växt- och djurliv, Ett rikt odlingslandskap, Levande skogar, Myllrande våtmarker och Levande sjöar och

vattendrag. Arealen slätteräng har ökat i länet, medan arealen betesmark fortsätter att minska. Den negativa påverkan på den biologiska mångfalden hänger även samman med andra miljöproblem såsom klimatförändringar, övergödning, försurning och utsläpp av skadliga kemiska ämnen.

Trots att flera kommuner arbetar med förorenade områden, nås inte målet Giftfri miljö. För att nå målet krävs bättre kunskap om ämnenas effekter, skärpt lagstiftning och starkare konsumentkrav. Tillförseln av skadliga ämnen påverkar även grundvattnet och möjligheten att nå målet om Grundvatten av god kvalitet. För att kunna nå Begränsad klimatpåverkan, God bebyggd miljö och Frisk luft krävs bland annat att kommunerna fortsätter sitt översiktsplanarbete, att externa köpcentra inte lokaliseras utanför stadskärnorna, att nya bostäder samplaneras med kollektivtrafik samt att energianvändningen i byggnader minskar.

10.2 Landmiljö – åtgärdsbehov

För att nå landmiljömålen (Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, Ett rikt växt- och djurliv) krävs ett ökat skydd av områden. Miljöer såsom våtmarker behöver återskapas eller restaureras, och skogs- och jordbrukslandskapen behöver brukas på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden inte utarmas. Det saknas också kunskap om kraven hos ett stort antal organismer och även hur olika ekosystem fungerar.

10.2.1 Våtmarker

För att våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas, krävs det att man arbetar aktivt med att fördröja vattnets väg genom hela landskapet. Bristande hänsyn inom skogsbruket och vid dikesrensningar påverkar våtmarkernas hydrologi med ökad igenväxning och minskad biologisk mångfald som följd. Kunskaperna om hur mycket av våtmarksarealerna som försvinner genom de långvariga effekterna av dikningar och igenväxning är bristfälliga. Landsbygdsprogrammet är ett viktigt styrmedel för att återskapa våtmarker. Ett exempel i nuvarande program är möjligheten för skogsägare att återställa dikade våtmarker i skogen.

10.2.2 Skog - skogsbruket

Hänsynen i samband med skogliga åtgärder behöver förbättras och körskador minskas. Det behövs samverkan och en kunskapshöjning om hur åtgärder i skogen påverkar mark och vatten, och det behövs samverkan för att se hur man kan bruka skogen utan att förstöra miljöerna.

Ett förändrat klimat ökar risken för körskador på mark, med påverkar också på vatten. Samtidigt är biobränsle från skog och mark en viktig del i att ersätta fossila bränslen. Södermanland är idag ett av de län i landet som tar ut mest biobränsle i samband med avverkningar och det får också betydelse för skogsmarken. Askåterföring görs endast i mindre skala, vilket sannolikt innebär att det sker en viss nettoförsurning och näringsutarmning.

Det behövs mer arbete för att skydda skog. Det finns flera underrepresenterade biotyper där bland annat örtrika sumpskogar och äldre sandbarrskogar kan nämnas. I länet bidrar småskaligheten och markägarstrukturen till att det ofta är små arealer som skyddas eller vårdas, vilket gör att det tar längre tid att uppnå större arealer. Arbetet med skydd av skog går också långsamt framåt på grund av brist på medel för ersättning till markägare.

Ett stort arbete behövs för att få ut information och därigenom kunskap om arter och ekologiska samband till markägare och andra.

10.2.3 Jordbruket

Anslutning till miljöersättning för betesmarker och natur- och kulturmiljöer uppvisar en negativ trend, som dock planat ut något det senaste året. Det råder idag brist på betesdjur i Södermanland i förhållande till areal naturbetesmark. Problemet är att en del djur inom nötköttsproduktionen står inomhus samt att betesdjuren betar på fel ställe (vall istället för naturbetesmark).

Arbetet med restaurering av natur- och kulturmiljöer i jordbrukslandskapet är viktigt och värdefullt, men det är ännu viktigare att redan hävdade marker fortsätter att skötas. Arealen restaurerad mark räcker inte för att arealmässigt kompensera för minskningen av betesmark med miljöersättning. Det behövs också en uppföljning av vad som händer med markerna utanför stödsystemet.

Inom jordbruket finns svårigheter att upprätthålla en bra ekonomi samtidigt som miljöhänsyn ska tas inom verksamheten. Det finns behov av att kunna skydda områden där jordbruk bedrivs idag, till exempel i anslutning till vattendrag.

10.3 Vatten – åtgärdsbehov

Övergödningen av vatten är ett av de allvarligaste miljöproblemen i Södermanland och det kan anses vara det enskilt största miljöproblemet i länet inom vattenområdet. För att nå vattenmiljömålen (Ingen övergödning, Bara naturlig försurning, Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Grundvatten av god kvalitet) krävs därför stora insatser för att minska övergödningen. Många åtgärder har gjorts inom jordbruket och vid avloppsreningsanläggningar, men än går det inte att se några effekter på miljötillståndet. Utöver åtgärder för att minska övergödningen behövs också restaurering av miljöer såsom vattendrag och fortsatt arbete för att minska försurning. Ytterligare ett stort område är att förebygga och kartlägga spridning av miljögifter till vatten. Mycket kunskap saknas idag om olika ämnens förekomst i miljön samt dess egenskaper och effekter i miljön.

10.3.1 Övergödning

Hälften av länets sjöar är övergödda enligt den senaste statusklassningen 2009. Även havet är drabbat av övergödning med återkommande algbloomingar. Nationella beräkningar visar att utsläppen från jordbruket och avloppsreningsverk har minskat. Det är dock svårt att se något resultat i miljötillstånd av de åtgärder som gjorts. Det beror huvudsakligen på att insatserna inte varit tillräckliga, men även på att återhämtningstiden för miljön är lång. Upplagrade näringsämnen i mark och sediment är en bidragande orsak.

Det krävs ytterligare styrmedel och resurser för att genomföra åtgärder samt följa upp vilken effekt åtgärder har. Anslutningen till vissa miljöstöd är låg och mer reklam för stöden kan behövas.

Anslutningen till stödet Skyddszon och stödet Minskat kväveläckage har ökat något sedan 2012. Ansluten areal för att göra miljöskyddsåtgärder har däremot minskat med cirka två tredjedelar på grund av att det från och med 2012 inte längre går att söka nya miljöåtaganden.

De många åtgärder som genomförs behöver fortsätta – anläggning av våtmarker, andra åtgärder i landskapet såsom skyddszoner, fosfordammar, kalkfilterdiken, tillsyn av enskilda avlopp samt rådgivning kring stödformer och miljöfrågor. De många projekt och samarbeten kring vatten och vattendrag som pågår i länet är viktiga.

10.3.2 Försurning

Försurningen av länets sjöar har minskat. Cirka 5-6 procent av länets sjöar större än en hektar har i nationella undersökningar bedömts vara försurade. Svavelnedfallet har minskat de senaste åren men kvävenedfallet ligger fortfarande över den kritiska belastningsgränsen. Skogsbrukets påverkan på försurningen har ökat genom att biomassa-uttaget ur skogen ökat. Skogsbrukets bidrag i länet har beräknats vara 50-70 procent. Kompensationsåtgärder för uttag av biomassa ur skogen behövs därför.

10.3.3 Livsmiljöer

Tillståndet för hotade arter i länet som är knutna till sjöar och vattendrag är fortfarande generellt sett dåligt. Även för arter knutna till kust och havsmiljöer är tillståndet allvarligt för flera arter. En fiskyngelinventering längs kusten under 2012 visade på få årsyngel av gädda och abborre, vilket tyder på dålig rekrytering.

I vattendragen är det dels övergödningen, dels fysisk påverkan såsom vandringshinder samt rensning och rätning av vattendrag som påverkar statusen negativt. Vattendragen i länet är starkt påverkade av vandringshinder, rätningar och dikningar som påverkar den biologiska mångfalden negativt. Åtgärderna som krävs är omfattande. Det behövs en plan för arbetet som innehåller prioriterade åtgärder.

Ett stort behov finns också av arbete med skydd av limniska miljöer. På grund av bristande resurser har arbetet med skydd av sjöar och vattendrag inte prioriterats. I nya reservat som innehåller vatten är kännedomen om värdena i sjöarna och vattendragen oftast liten. Kunskapen om kulturmiljövärden vid vatten är också bristfällig. Även när det gäller marina områden krävs ett omfattande arbete för att både identifiera de värdefulla områdena samt att hinna med att inrätta någon form av skydd på dessa områden.

10.3.4 Grundvatten

Alla grundvattenförekomster utom en uppnår god status. Det saknas dock kemisk information för flertalet förekomster. De stora vattentäkterna i länet har god dricksvattenkvalitet, men det finns spår av föroreningar och någon revidering av vattentäkternas skydd är inte genomförd.

Skyddet för grundvatten behöver förstärkas genom nya och reviderade vattenskyddsområden samt vattenförsörjningsplaner. Cirka 20 procent av länets kommunala grundvattentäkter saknar fastställt skydd. Av befintliga skydd behöver flertalet ses över eftersom de är bildade enligt äldre lagstiftning.

10.4 Klimat och energi

10.4.1 Utsläpp av växthusgaser

Utsläppen i Sverige har minskat med 16 procent från 1990 till 2011.

Utsläppssiffror för länen finns ännu inte för 2011, men 2010 var utsläppen i Södermanlands län totalt 3,7 miljoner ton. Det är fem procent lägre än 1990.

Utsläppen från egen uppvärmning har minskat kraftigt sedan 1990 tack vare utbyggnad av fjärrvärmen och konvertering från fossila bränslen till biobränslen. Vägtrafikens utsläpp ökade fram till 2007 därefter har en liten minskning skett. En negativ trend är dock utsläppen från lätta lastbilar som nästan fördubblats mellan 1990 och 2010. Utsläppen har minskat från jordbruket och från sektorn avfall och avlopp.

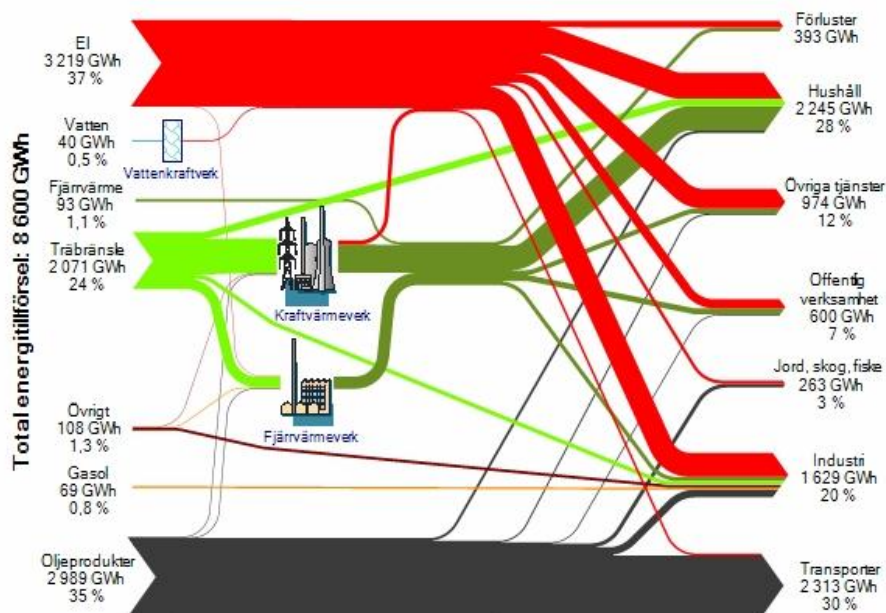
I länet kommer cirka hälften av utsläppen av växthusgaser från stålindustrin. Cirka åtta procent av utsläppen kom 2010 från jordbruket. I den siffran inkluderas endast utsläpp från djurhållning och odling, inte transporter inom jordbruket.

10.4.2 Energitillförsel och energianvändning

Den slutliga energianvändningen i Södermanlands län var 2010 14,8 TWh. Sedan 2000 har energianvändningen i länet legat kring 15 TWh. Länet har en energiintensiv industri och energianvändningen ligger därför högre här än i resten av landet.

De stora posterna i länets energianvändning utgörs av el till sektorerna hushåll, industri och övriga tjänster, samt oljeprodukter inom transportsektorn (se bild energibalans 2006).

Mängden energi som omvandlas i Södermanlands län utgjorde 2006 cirka 11 procent av den totala energitillförseln i länet. Majoriteten av denna energi omvandlas från träbränsle. Vattenkraften bidrar med en liten del.

Figur 8 Energitillförsel samt energianvändning i Södermanlands län 2006 exklusive SSAB. Källa: SCB. Bearbetning: Klimatskyddsbyrån

Vindkraft, sol och biogas står för en mycket liten del i länets energibalans. Vindkraft fanns inte i länet 2006 och finns därför inte med i energibalansen från 2006. I slutet av 2011 fanns fyra vindkraftverk med en sammanlagd installerad effekt om cirka 3,5 MW. I Södermanlands län fanns vid samma tid sju biogasanläggningar, varav tre deponier. Den totala biogasproduktionen var

2011 52 GWh, vilket var en ökning med 14 procent jämfört med 2010.

10.4.3 Energieffektivisering

Bostadsbolag och industri har stora möjligheter att arbeta med energieffektivisering inom både industrin och i byggnader. Detta gäller även landsbygdens byggnader. Kunskapsutbyte och samverkan är viktiga åtgärder på regional nivå för att uppmärksamma de möjligheter som finns.

10.4.4 Förnybar energi

Det finns en potential att öka tillförseln av förnybar energi i länet – från bioenergi, vindkraft och sol. En ökad tillförsel av förnybar energi kan dock innebära målkonflikter med andra miljökvalitetsmål. En ökad efterfrågan på bioenergi kan påverka skogslandskapet negativt, och vind- och vattenkraft kan påverka natur- och kulturmiljöer negativt.

10.4.4.1 Biogas

Förutsättningarna för biogas varierar i länet. I en rapport från 2011 (Lantz och Björnsson, 2011, Biogas från gödsel och vall – analys av föreslagna styrmedel, Envirum AB) bedöms Södermanlands totala potential för biogasproduktion från gödsel till 103 GWh per år utifrån 2010 års gödselproduktion.

Förutsättningarna för produktion av biogas varierar dock i länet. Om vall eller stallgödsel används som substrat bör transportavstånden inte överstiga 15 km. Många av de större djurbesättningarna i länet ligger i mellanbygder. Detta gör att mindre biogasanläggningar med gödsel som substrat riskerar att inte bli lönsamma på grund av höga transport- och driftkostnader.

10.4.4.2 Våg- och vattenkraft

För ett kustlän som Södermanland kan vågkraften vara en intressant möjlighet för framtiden. Idag finns dock inga försöksanläggningar i länet.

Potentialerna i Södermanlands län för utbyggnad av vattenkraften är väldigt små. Tunafors kraftstation (1 700 kW) och Rosenfors/Skogstorp (1 200 kW) är de enda anläggningarna i Södermanland som är större än 1 MW. Övriga vattenkraftverk är små, och har en genomsnittlig installerad effekt på 270 kW. Produktionen var 2008 endast cirka 20 GWh. Enligt en gammal damminventering från 1986 bedömdes möjliga utbyggnader av befintliga kraftverk. Total produktion skulle då bli cirka 60 GWh. Potentialen är alltså liten, och det kan finnas starka konflikter med bevarande av biologisk mångfald, även vid utbyggnad av befintliga anläggningar.

10.4.4.3 Vindkraft

De största potentialerna för förnybar energi i Södermanlands län finns inom vindkraften. De planeringsunderlag för vindkraft som tagits fram i några kommuner i länet visar att det är möjligt att hitta områden som efter en GIS-analys kan bedömas lämpliga för vindkraft. Den planeringsram som beräknats för länet (4,5 TWh) utgår från dessa analyser. Potentialen utgör närmare en tredjedel av länets energianvändning, och överstiger elanvändningen. Varje ärende måste dock prövas för sig och det kan finnas ytterligare kunskap om till exempel natur- och kulturvärden som gör en etablering olämplig. För att potentialen för utbyggnad av vindkraft i länet ska kunna utnyttjas utan att natur- och kulturvärden åsidosätts är det därför viktigt att bra kunskapsunderlag finns tillgängliga på lokal och regional nivå.

10.4.4.4 Åtgärdsbehov

Utbyggnad av vindkraften behöver främjas genom samarbete mellan aktörer

för att hitta lämpliga platser. Möjlighet till anslutning till elnätet är centralt för att gynna utveckling av småskalig vindkraft och solenergi.

Samhällsplaneringen bör gynna fjärrvärme. Efterfrågan bör främjas på bland annat fjärrvärme så att även el kan produceras.

Biobränsle behöver förädlas och användas bättre. Nya grödor bör övervägas, såsom rörlfen. Bussar, taxi och skolskjutsar bör gå på biogas och antalet tankställen bör bli fler. Hjälp bör erbjudas bostadsrättsföreningar och företag genom råd om förnybar energi från energirådgivningen. Laddningsstolpar för elbilar kan förses med solceller. Solceller bör även finnas på gatlyktor, hållplatser och husfasader.

10.4.5 Hållbar konsumtion

Konsumtion av varor och tjänster har en påverkan på miljön. Att stimulera energisnål och ekologisk produktion av varor på landsbygden är därför en viktig del i miljö- och klimatarbetet. Omsorg om miljö och djurhälsa kostar dock pengar och det är därför viktigt att det finns möjligheter för sörmländska lantbrukare och företagare på landsbygden att producera varor av hög kvalitet. Det gäller både primärproduktion och förädling. Det finns en begynnande efterfrågan på möjligheten att sälja och köpa närproducerat och ekologiskt, men stöd behövs för att det ska vara möjligt för många aktörer att få lönsamhet. Stöd behövs till exempel för att utveckla förädling och marknadsföring samt dialog med aktörer som kan stå för uppköp, till exempel offentlig upphandling.

10.4.6 Åtgärdsförslag – landsbygd

10.4.6.1 Behov av ny kunskap, informationsinsatser

- Informationsflödet från forskning till lantbrukare måste förbättras. Greppa Näringen är ett bra sätt att få ut information, då det är en befintlig kanal med rätt målgrupp. Även de som inte är medlemmar i Greppa Näringen ska kunna få del av nya rön på ett bra sätt.
- Info, kurs fortsättning av ”Greppa Energin”. Sprida info till lantbrukare om potentialer för energieffektivisering och hur man kan göra.
- Kurser, kompetensutveckling liknande Greppa Näringen kring hur man minskar läckage av lustgas och metan från sin egen gård.
- Kunskap behövs om olika markvårdande åtgärders effekt på lustgas och metanemmissioner från mark.
- Kunskap, samarbetsprojekt för att utveckla ökad förädling och marknadsföring av egna produkter. Öka intresse för de produkter som kommer från det svenska lantbruket, och att man kan äta dessa i säsong.
- De som arbetar med offentlig upphandling av mat behöver hjälp med att formulera krav som gör att maten man köper är mer klimatsmart och samtidigt följer LOU.

10.4.6.2 Förändrade/nya produktionssätt, hantering

- Skördetekniker inom odling av energiskog för att ge högre leveranssäkerhet och en bättre råvara till användaren.
- Precisionsodling för att minska överskottsgödsling och överlapp vid fältarbeten.
- Odling av proteingrödor för att ersätta sojaprotein med stor klimatpåverkan.

- Utveckling av odlingssystem med både energigrödor och vanliga grödor.

10.4.6.3 Utveckling/införande av ny teknik

- Mer energieffektiva torkanläggningar (för spannmål) som drivs av bioenergi.
- Tekniker för att minska energiåtgången till ventilation, uppvärmning och kylning i djurstallar.
- Hantering av stallgödsel kan förbättras avsevärt med bättre teknik som leder till lägre utsläpp av metan och lustgas.
- Minskade utsläpp av klimatgaser vid tillverkning av handelsgödsel.

10.4.6.4 Stöd, ekonomiska styrmedel

- Produktionsstöd för biogas från stallgödsel och andra restprodukter. Lönsamma småskaliga biogasanläggningar behövs.
- Investeringsstöd för utbyte till bättre teknik för gödselhantering.
- Investeringsstöd till sol- och vindkraft på gårdsnivå

10.4.7 Klimatanpassning

Koncentrationen av växthusgaser har i dagsläget en tydligt stigande trend och kommer att få betydelse för bland annat temperaturförändringar. Klimatet kommer att påverkas kraftigt med ändrade nederbördsförhållanden och större variationer mellan olika år. Förändringarna kommer beröra hela jorden och få olika konsekvenser för olika länder. Risken för översvämningar, ras- och skred, svår torka och bränder samt häftiga skyfall kommer att öka. För vissa länder som till exempel Sverige kan emellertid klimatförändringarna medföra nya gynnsamma möjligheter om de rätt tas till vara. Klimat- och sårbarhetsutredningen SOU 2007:60 konstaterade att för Sveriges del finns det förutsättningar för ökad produktion för jordbrukssektorn och skogsbruket kan förvänta sig kraftig skogstillväxt.

Enligt en nyligen framtagen rapport för länet ”Riskbild Södermanland” (2012:6) kommer årsmedeltemperaturen att stiga med cirka 5 grader vid ingången av nästa sekel. Rapporten presenterar grundfakta från SMHI och SGI om det aktuella forskningsläget och de olika klimatmodeller som används för att förutse vårt framtida klimat. Syftet med rapporten har i första hand varit att ge en översiktlig orientering om var risker för naturolyckor förutsätter mer detaljerade utredningar och ge viss ledning om vad kommunerna behöver uppmärksamma i samband med sitt planarbete (översiktsplaner och detaljplaner).

Jordbruksverket har tagit fram en rapport benämnd ”En meter i timmen” (2007:16). Titeln syftar på att växtzonerna kommer att röra sig norrut och medför nya förutsättningar för jordbruk och skogsbruk. Rapportens syfte är att försöka utröna vilka faktorer som kan tänkas påverka den anpassning till klimatförändringarna som jordbruket kommer att behöva göra. Däremot diskuteras inte den omvända frågeställningen det vill säga jordbrukets påverkan på klimatet till exempel avgången av växthusgaser eller om jordbruksmarken kan fungera som kolsänka. De tidshorisonter som används vid klimatforskning är jämfört med jordbrukets planeringsperspektiv relativt långa och förväntade förändringar kommer att ske i en takt som sannolikt kommer att bli hanterlig för näringarna. Redan nu är det dock tydligt att kunskap om vad klimatförändringarna i Södermanland kommer att innebära

för det enskilda jordbruksföretaget och skogsföretaget behöver förbättras inom kommande landsbygdsprogram.

Kunskapsläget stärks för närvarande relativt fort beträffande välkända teman inom klimatologi till exempel nederbörd och temperatur. Att ur dessa generella fakta förutsäga hur förändringarna bedöms påverka artsammansättning, samspel mellan växter och djur eller hur stödformer kan inriktas som stödjer naturvårdsarbetet i ett förändrat klimat återstår att göra. De fåtaliga studier som gjorts pekar på svårigheter med att särskilja klimatförändringarnas inverkan på de ekologiska systemen från till exempel förändrad markanvändning. En studie publicerades 2010 av jordbruksverket ”Klimatförändringarnas effekt på den biologiska mångfalden i odlingslandskapets gräsmarker” en sammanfattning av resultaten från undersökningarna var att naturvårdsarbetet även fortsättningsvis bör fokusera på skötsel och skapande av lämpliga livsmiljöer för att bevara hotade arter.

När det gäller jordbrukets anläggningar för dränering och bevattning så har detta länge varit ett område som tilldragit sig lite intresse och här torde klimatförändringarna tvinga fram en översyn och sannolikt behövs nyinvesteringar. Jordbruksverket har nyligen uppmärksammat frågan genom rapporten, ”Jordbrukets markavvattningsanläggningar i ett nytt klimat” (2013:14). Förutom de uppenbara åtgärder som behöver vidtas för att klara funktionerna i dräneringssystemen lyfter också rapporten fram lagstiftning och brist på samordning mellan olika regler vilket bör uppmärksammas i en bred diskussion.

Lämpliga åtgärder under perioden är att öka kunskapen om kommande klimatförändringar hos jordbruks- och skogsbruksföretag. Det finns också behov av kunskap om hur de areella näringarna behöver anpassas till det framtida klimatet.

11 Stöd till landsbygden 2007-2013

Landsbygdsprogrammet 2007-2013 har en hållbar utveckling som övergripande nationellt mål, såväl ekonomiskt som ekologiskt och socialt. Företagande och sysselsättning stimuleras i programmet med olika stöd och ersättningar. Programmet ska leda till ökad tillväxt och bättre konkurrenskraft på landsbygden, och åtgärderna ska genomföras med hänsyn till miljön och med hjälp av lokalt engagemang.

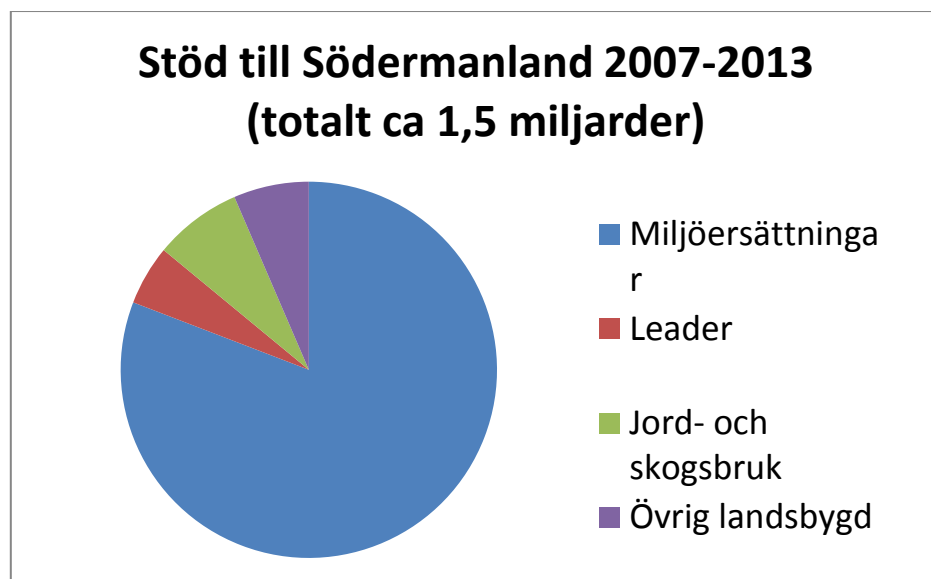
I Länsstyrelsens genomförandestrategi för landsbygdsprogrammet redovisas regional strategisk inriktning och prioriteringsgrunder för programperioden. Landsbygdsdefinitionen utgår från Glesbygdsverkets definition; landsbygd är det som ligger utanför orter med minst 3000 invånare. De områden som lyfts fram i den strategiska inriktningen är miljö, särskilt miljömålen Ett rikt odlingslandskap och Ingen övergödning. Även diversifiering av landsbygdens ekonomi, exempelvis inom energiproduktion, häst, turism, service, jord- och skogsbruk samt småskalig livsmedelsförädling lyfts fram. I stort görs inte avsteg från det nationella programmets fördelning mellan lika åtgärder.

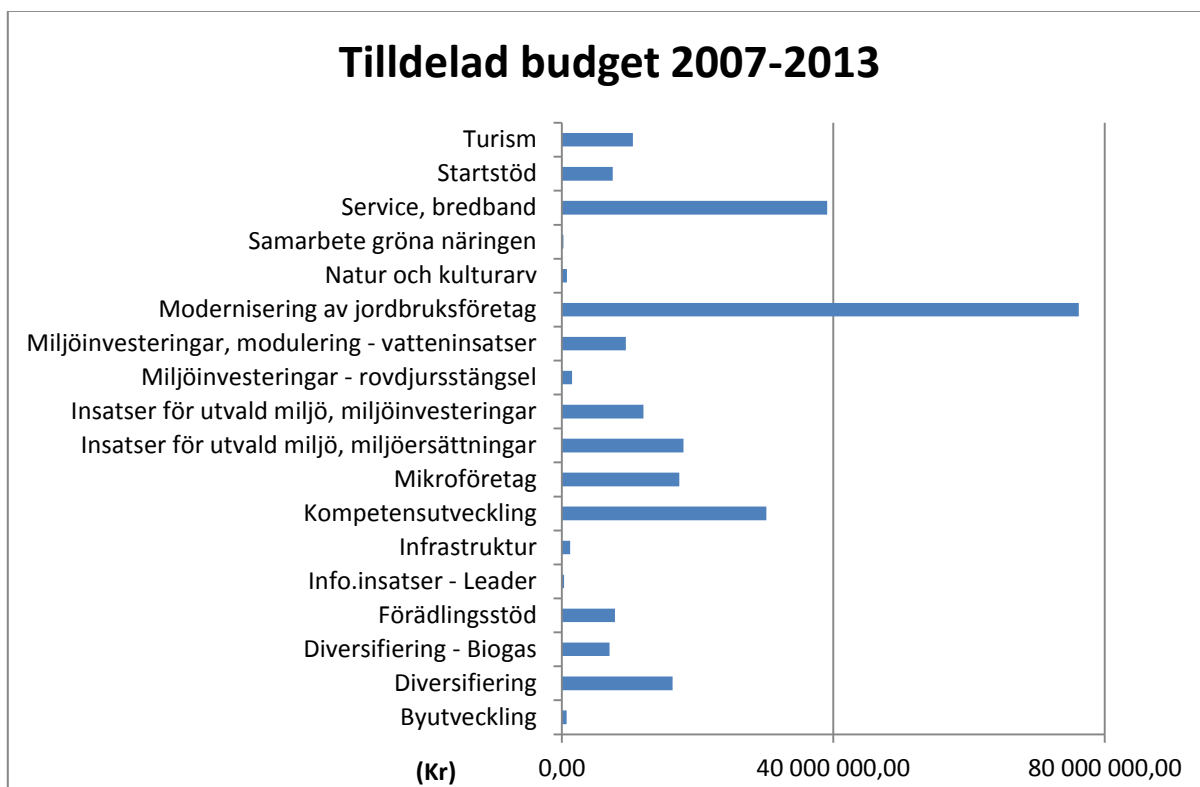
Efter revidering av genomförandestrategin 2010 och 2012 satsas särskilt på klimat, förnybar energi, vattenkvalitet, biologisk mångfald, omstrukturering av mjölksektorn, matlandet, bredband och förstärkning av modernisering (generellt och till grisknäringen). Insatser som leder till ökad sysselsättning prioriteras regionalt. För kompetensutvecklingsinsatser belyses särskilt kvinnligt företagande och betydelsen av kompetensutveckling vid nyetableringar. Detta kopplas till diversifiering av företagande på landsbygden.

Landsbygdprogrammet 2007-2013 har varit uppdelat i områden som kallas för axlar.

- Axel 1 är stöd till att förbättra jord- och skogsbrukets konkurrenskraft.
- Axel 2 är stöd till att förbättra miljön och landskapet.
- Axel 3 till att förbättra livskvaliteten, bredda företagandet och främja utvecklingen av landsbygdens ekonomi.
- Axel 4 är stöd inom LEADER. LEADER är en metod för landsbygdsutveckling där projekt- och företagsstöd beviljas av lokala så kallade lokala aktionsgrupper. Därför ingår inte LEADER-stöden i länets genomförandestrategi för 2007-2013.

Budgetfördelningen till Södermanland under programperioden 2007-2013 är 115 miljoner kr till axel 1 och 99 miljoner kr till axel 3. Av hela nationella landsbygdsprogrammet går 635 respektive 415 miljoner euro till axel 1 och 3. Det innebär att Södermanland får relativt sett mer stöd till andra landsbygdsföretag än jordbruk, jämfört med övriga landet. Den största posten i landsbygdsprogrammet är dock axel 2. I diagrammen nedan syns fördelningen till Södermanland under hela perioden. Totalt omfattar stöden cirka 1,5 miljarder.

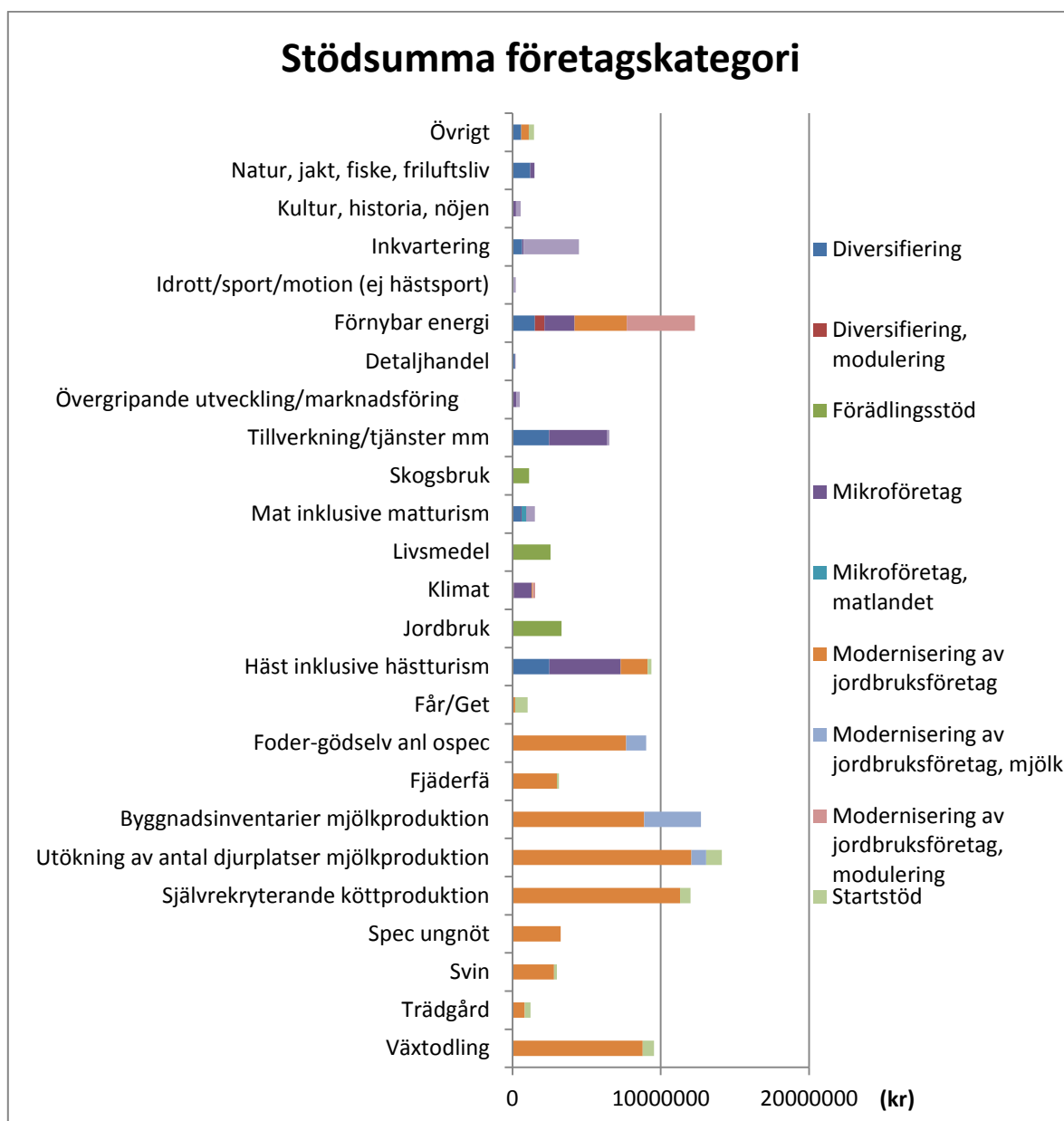

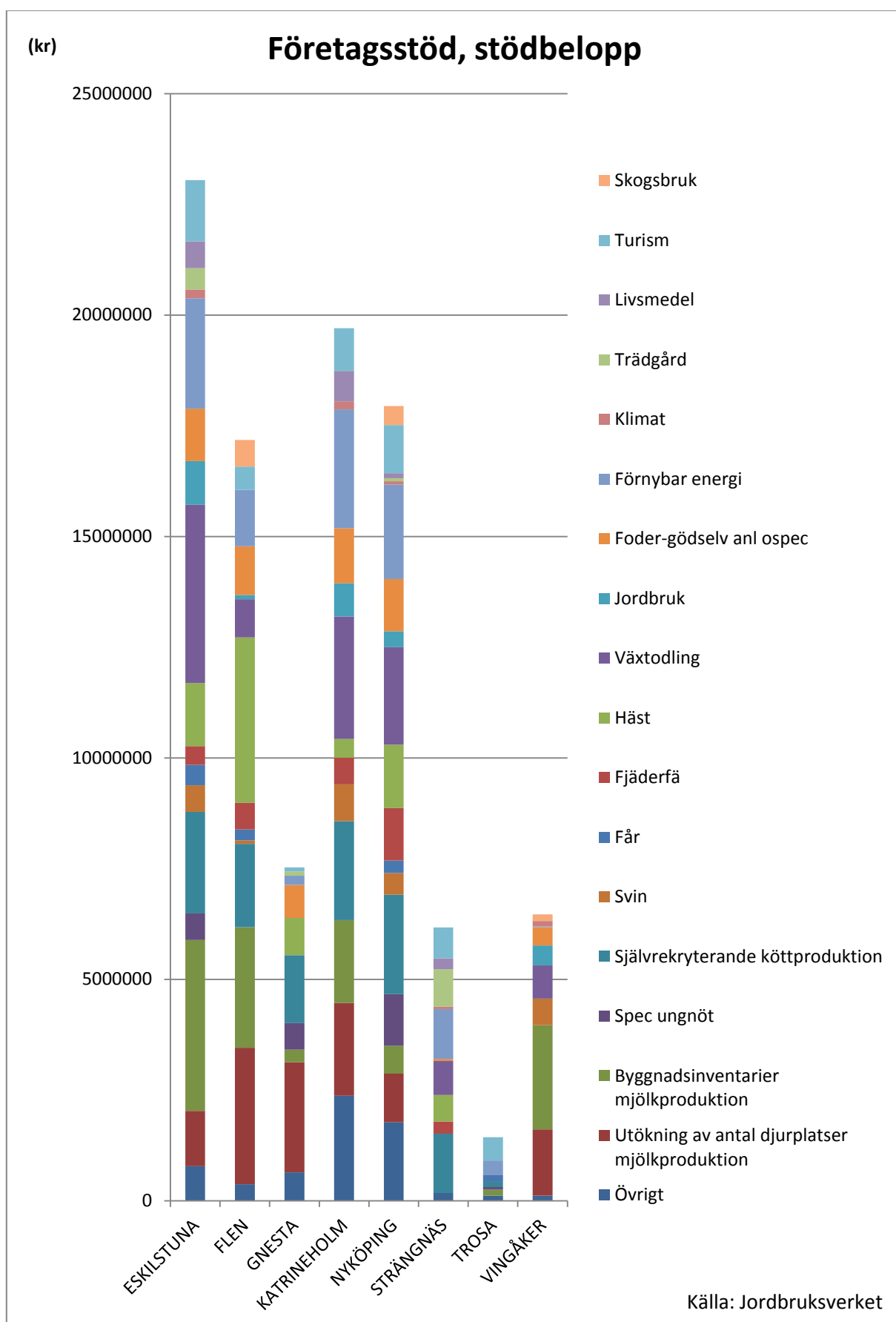
De tre största posterna i den tilldelade budgeten för stöd till landsbygdsutveckling 2007-2013 är modernisering av jordbruksföretag (76 miljoner), service, bredband (39 miljoner) och kompetensutveckling (30 miljoner).

11.1 Företagsstöd

Företagsstöd har lämnats under perioden som investeringsstöd, startstöd och stöd till kompetensutveckling. Modernisering av jordbruksstöd är den enskilt största budgetposten i budgeten för axel 1 och 3 till länet. Modernisering av jordbruksföretag är investeringsstöd till jordbruk, till exempel som del av kostnaden för byggnation av nya djurstallar. Företagsstöden har framförallt gått till mjölksektorn, men även till nötköttsproduktion, hästföretagande, växtodling och investeringar inom förnybar energi.

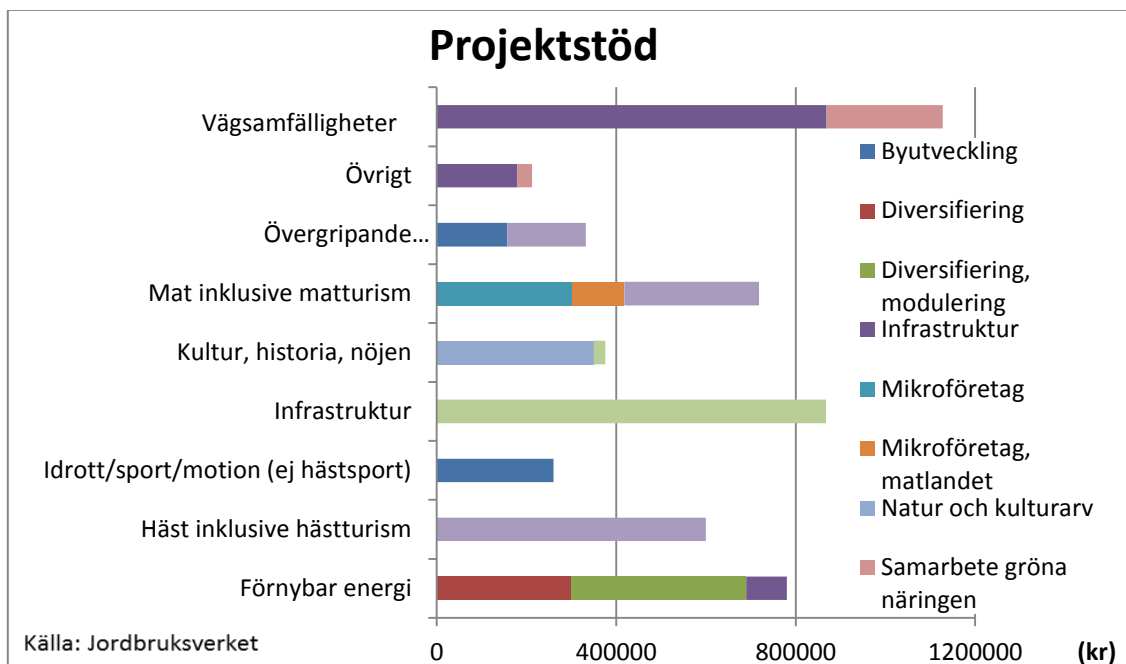

När det gäller fördelning av företagsstöden på olika kommuner mellan olika kategorier av företag så kan man se en del särdrag. Exempelvis att i Vingåker har större delen av stödet gått till mjölkinvesteringar. Flen har fått mycket stöd till hästverksamhet. Eskilstuna, Nyköping och Katrineholm mycket stöd till växtodling medan Strängnäs och Eskilstuna är de kommuner som fått stöd till trädgård.

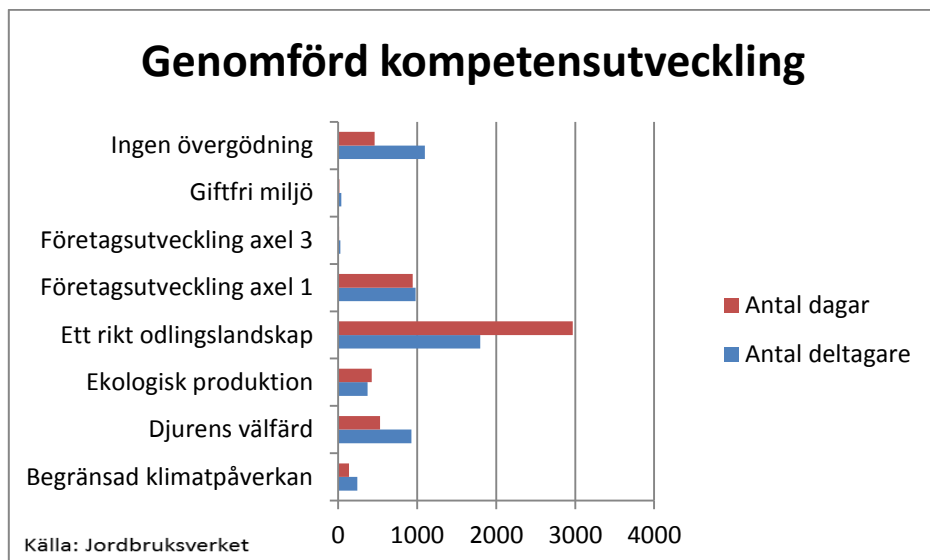
11.2 Projektstöd

Projektstöd har under perioden lämnats till projekt som gynnar flera aktörer. Projektstöd kan sökas av till exempel en grupp av företag, en kommun eller myndighet eller någon som vill ordna kompetensutveckling inom speciella områden. De stora summorna projektstöd har under perioden gått till bredbandssatsningar och vägsamfälligheter inom stödkategorin infrastruktur. Mat, matturism och förnybar energi är andra områden som fått stor del projektstöd.

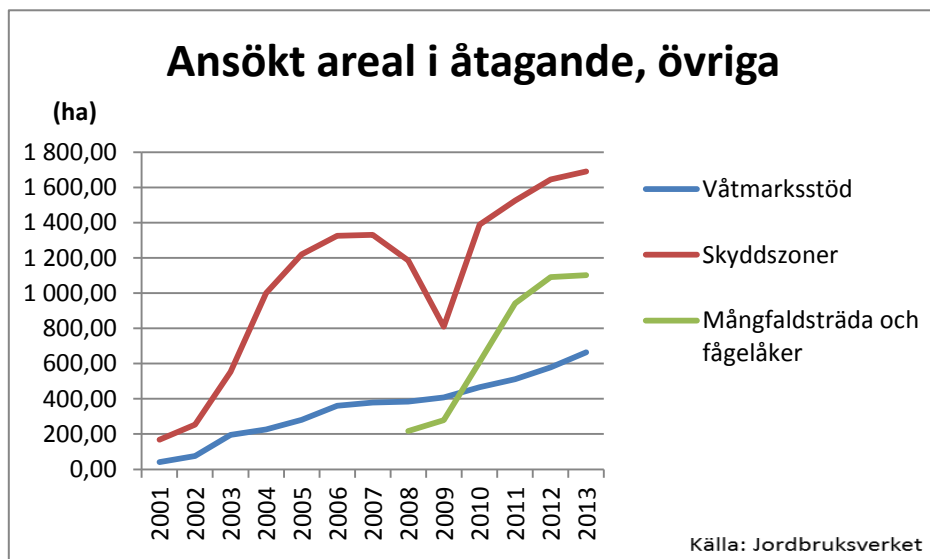
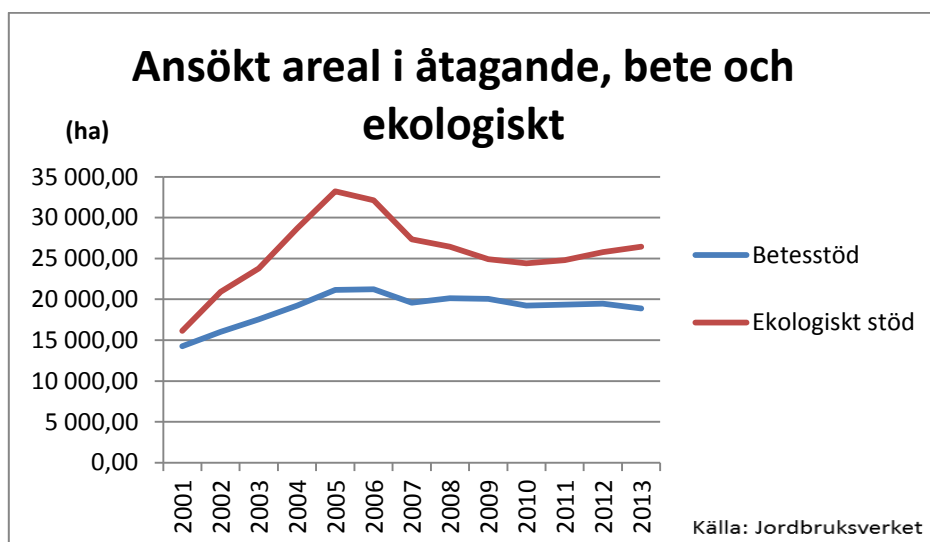
11.2.1 Kompetensutveckling

Projektstöd lämnas också till kompetensutvecklingsprojekt. Under perioden har kompetensutveckling bedrivits både i Länsstyrelsens regi och av externa aktörer. Kompetensutveckling kan ske genom enskild rådgivning, kurser, fältvandringar eller seminarier. Mest kompetensutveckling har skett inom områdena ett rikt odlingslandskap, ekologisk odling och ingen övergödning. Ett samarbete med omgivande län har också bedrivits, där stöd lämnats till gemensamma kompetensutvecklingsprojekt.

11.3 Miljöersättningar

Södermanlands län har relativt sett mycket areal med miljöersättning. Stora insatser har gjorts under perioden för att minska näringsläckaget till Östersjön, bland annat genom ökad anslutning till Greppa näringen och rådgivningsprojekt som Svärtaåprojektet. Detta ger också en ökad anslutning till miljöersättningar inom området. Anslutningen till stödet för skyddszoner och våtmarker har ökat under perioden. Södermanland har stor areal värdefull naturbetesmark, och även här har insatser gjorts för att öka arealen. Länsstyrelsen har bedrivit rådgivning inom Ett rikt odlingslandskap för att öka arealen hävdad och restaurerad naturbetesmark och slåtteräng. Miljöersättningen för betesmarker och slåtterängar samt ekologiskt stöd har legat på en ganska jämn nivå under perioden.

11.4 Utvald miljö

Utvald miljö är särskilda miljöersättningar och miljöinvesteringar där länet valt vilka insatser man vill satsa på. Tillämpade insatser i Södermanland under perioden 2007-2013 är:

- Anläggning och restaurering av våtmarker
- Damm som samlar fosfor
- Restaurering av betesmarker och slåtterängar
- Specialinsatser för landskapets natur- och kulturmiljövärden
- Restaurering av överloppsbyggnader i odlingslandskapet
- Restaurering och återskapande av alléer
- Reglerbar dränering
- Stängsel mot rovdjur
- Mångfaldsträda
- Fågelåker
- Anpassade skyddszoner
- Skötsel av landskapselement med särskilda värden
- Särskild höhantering på slåtteräng
- Bete och slåtter på svårtillgängliga platser
- Mosaikbetesmarker och andra gräsfattiga marker

Tabell 4 Beviljade miljöinvesteringar fram till mitten av 2013

Miljöinvesteringar	Antal beviljade objekt
Alléer (antal träd)	689
Våtmarker	10
Fosfordammar	3
Restaurering av betesmarker och slåtterängar	8
Restaurering av överloppsbyggnader	80
Specialinsatser	3
Rovdjursstängsel	9

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

www.lansstyrelsen.se/sodermanland